

บทที่ 3

การเป็นหมอยาพื้นบ้านชาวลีซูบ้านหน้าโง

นาเฝียะ หรือ ความเจ็บป่วย เกิดขึ้นได้ทั้งจากการกระทำของผี และไม่ใช้การกระทำของผี เช่น เกิดขึ้นจากการกินผิด อุบัติเหตุ นอกจากนี้ยังเกิดจากขวัญไม่อยู่กับร่างกาย ขวัญไปท่องเที่ยวตามที่ต่างๆ เป็นเหตุให้ผู้เป็นเจ้าของเจ็บป่วย การรักษาความเจ็บป่วยจะใช้การประกอบพิธีกรรม และการรักษาด้วยสมุนไพร หรือยาของหมอแผนปัจจุบัน

การรักษาความเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของผี จะใช้การประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามก็ต้องดูว่าความเจ็บป่วยนั้นเกิดขึ้นในระดับของสังคม แบ่งออกได้ 4 ระดับ คือ ระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับเครือญาติ และระดับชุมชน

ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นในระดับปัจเจก มีจะเยียวยาโดยการทำพิธีเรียกขวัญเล็กๆ หรือ ลิลิวคัวะ หรือ เป่าฟัวะเยียะ ซึ่งเป็นพิธีเรียกขวัญที่ใหญ่กว่าลิลิวคัวะ นอกจากนี้ การทำพิธีเพื่อขอให้ผีเรือนช่วยให้หายจากความเจ็บป่วย การทำพิธีระดับนี้จะใช้เพียงหัวหน้าครอบครัว หรือผู้ที่มีความรู้ในด้านนี้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม แต่หากมีอาการเจ็บป่วยมาก หรือเรื้อรัง ก็จะให้หมอผีมารักษาด้วยพิธีหนี่กัวะ หรือการลงผี เพื่อให้ผีมาช่วยรักษา นอกจากนี้อาจจะต้องมีพิธีกรรมอื่นเพิ่มเติม ซึ่งเป็นพิธีขอขมาต่อผีที่ผู้ป่วยได้กระทำล่วงเกิน เช่นการทำพิธีขอขมาต่อ อิงซูหนี เป็นต้น ส่วนมากแล้วความเจ็บป่วยนี้จะเกิดขึ้นกับสมาชิกภายในครอบครัว

ความเจ็บป่วยในระดับครอบครัว ส่วนมากผู้เจ็บป่วยมักจะเป็นหัวหน้าครอบครัว เช่น พ่อหรือแม่ เมื่อเจ็บป่วยขึ้นก็จะทำพิธีที่ใหญ่กว่าสมาชิกภายในครอบครัวเจ็บป่วย เช่น พิธีเรียกขวัญใหญ่ หรือ ฉือเป่าคิตะ ทุกคนในครอบครัวจะได้รับการเรียกขวัญพร้อมกับหัวหน้าครอบครัวด้วย นอกจากนี้ยังมีพิธีลือฮาปา เพื่อเรียกขวัญของผู้ป่วยที่ไปอยู่โลกของผีแล้ว อีกพิธีกรรมหนึ่งคือ พิธีคุไล่ หรือพิธีขับไล่ผีให้ออกไปจากบ้านของตน ด้วยความเชื่อว่าผีร้ายเข้ามาอยู่บ้านของตนทำให้เกิดความเจ็บป่วย อีกพิธีกรรมหนึ่งคือ ลาปาเตอ หรือการสร้างที่นั่งพักริมทางเพื่อให้ผู้สัญจรไปมาได้พักผ่อน ซึ่งจุดที่จะสร้างที่นั่งพักจะต้องเป็นจุดที่ทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ง่าย และเป็นบริเวณที่ทุกคนต้องการที่จะพักผ่อนพอดี ด้วยความเชื่อว่า หากมีคนมาใช้ที่นั่งพักผ่อนมากจะทำให้ได้รับผลบุญมาก และความเจ็บป่วยก็จะหายได้อย่างรวดเร็ว พิธีกรรมเหล่านี้ทุกคนในครอบครัวจะมาร่วมพิธีกรรมด้วย

ความเจ็บป่วยในระดับเครือญาติ การทำพิธีในระดับนี้จะเกิดขึ้นกับผู้ป่วยที่มีอายุมากแล้ว และเป็นผู้สูงอายุในตระกูล หรือกลุ่มเครือญาตินั้นๆ เช่นพิธีศาลาหลู่ เป็นพิธีที่สร้างศาลาให้เป็นที่พักของผู้สัญจรไปมา พิธีกรรมนี้ทุกคนที่อยู่ในตระกูลในชุมชนนั้นจะมาร่วมพิธีกรรม ในขณะเดียวกันผู้คนที่มาจากตระกูลอื่นก็จะเข้ามาช่วยเหลือการทำศาลา และการประกอบพิธีกรรมด้วย ซึ่งผู้ที่จะทำพิธีกรรมคือ หมอผี ในพิธีกรรมนี้จะมีทั้งการเรียกขวัญของผู้ป่วย และการลงผี เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของผู้อาวุโสของตระกูล

ความเจ็บป่วยในระดับชุมชน ความเจ็บป่วยเกิดขึ้นกับคนทั้งหมู่บ้าน หรือคนส่วนมากของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะทำพิธีชื่อจี้เจียะ หรือ อาปาหม้ออีฉ่า อี้คือชัวะ จะทำพิธีที่อาปาหม้ออี หรือศาลเจ้าเมือง โดยผู้ประกอบพิธีกรรมคือ หมอเมืองผะ ทุกคนในชุมชนจะเข้ามาร่วมพิธีดังกล่าว

ส่วนความเจ็บป่วยที่ไม่ได้เกิดจากการกระทำของผี ชาวบ้านจะรักษาตัวเองด้วยสมุนไพร หรือไปหาหมอที่โรงพยาบาล หรือสถานอนามัย

การรักษาด้วยสมุนไพร หมูบ้านลี้ซุจะมีผู้รู้จักสมุนไพร หรือแนจี้ซือมะ เป็นผู้ทำหน้าที่รักษาอย่างไรก็ตาม ในอดีตนั้น ชาวลี้ซุทุกคนจะมีความรู้ในเรื่องสมุนไพรเพื่อรักษาตนเอง หรือคนในครอบครัว เมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยขึ้น และรู้ว่าไม่ได้เกิดจากการกระทำของผี หัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้รักษาความเจ็บป่วยนั้นก่อน หากรักษาไม่ได้ก็จะไปหาญาติพี่น้องที่รู้จักการใช้สมุนไพรช่วยรักษาให้ และถ้ายังรักษาไม่ได้ก็จะสืบดูว่าใครที่รักษาอาการเจ็บป่วยดังกล่าวได้บ้าง ก็จะพาไปหาหมอยาคคนนั้น ซึ่งจะเป็นหมอยาที่อยู่ในหมู่บ้านตนเอง หรือหมู่บ้านอื่นๆ

ความพยายามที่จะรักษาตนเองให้ได้ก่อน โดยใช้ความรู้ของตน และเครือญาติ หากไม่ได้ผลก็จะไปหาหมอยาคคนอื่นๆ ต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตที่การเดินทางไปโรงพยาบาล หรืออนามัยเป็นเรื่องลำบาก นอกจากจะเจ็บป่วยหนักจริงๆ จึงจะเดินทางไปโรงพยาบาล อย่างไรก็ตาม ผู้ป่วยหนักที่ไม่สามารถรักษาด้วยพิธีกรรม และยาสมุนไพรได้แล้ว ก็จะต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาล

คนป่วยอาการหนักในหมู่บ้าน หากไม่มีเงินไปหาหมอ ชาวบ้านจะปรึกษารือกัน ทุกคนจะช่วยกันออกเงินช่วยเหลือกัน เพื่อให้พาคนไข้ไปโรงพยาบาล โดยส่วนมากแล้วผู้ป่วยหนักจะไม่สามารถเดินทางไปด้วยตัวเองได้ ชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันประมาณ 50-60 คนเพื่อช่วยกันแบกคนไข้ไปจนถึงถนนใหญ่ หลังจากนั้นญาติของคนป่วยก็จะพาไปโรงพยาบาล ชาวบ้านที่ช่วยแบกผู้ป่วยก็จะเดินทางกลับมาหมู่บ้าน

“การที่ชาวบ้านรวมกลุ่มช่วยเหลือกันผู้ป่วยหนัก เพราะหากวันใดเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นกับตนเองก็จะมีคนอื่นเข้ามาช่วยเหลือตนเองเช่นกัน” พ้อย์ก้ออธิบาย แสดงให้เห็นว่า ชาวลี้ซุเห็น

ความเจ็บป่วยเป็นปัญหาของส่วนรวม หากทุกคนมีสุขภาพแข็งแรง จะได้ช่วยเหลือกันทำมาหากินได้ หากมีคนเจ็บป่วยมาก จะกระทบต่อระบบการผลิตของชุมชน ทำให้ต้องเคลื่อนย้ายบ่อย

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงว่าการรักษาพยาบาลผู้ป่วยจะมีทั้งการรักษาด้วยพิธีกรรม และการรักษาด้วยสมุนไพร การรักษาทั้งสองประเภทนี้ไม่ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด แม้ว่า จะรักษาด้วยพิธีกรรมแล้วก็ตาม ก็ยังคงมีการใช้สมุนไพรเพื่อช่วยในการรักษาด้วย เพื่อเป็นหลักประกันว่าความเจ็บป่วยนั้นจะหายเป็นปกติได้ กระนั้นก็ตาม ทุกครั้งที่เกิดความเจ็บป่วยขึ้นชาวลิซุจะใช้พิธีกรรมในการรักษาเยียวยาตนเองก่อนเสมอ จากนั้นจึงจะใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาลทีหลัง

“เมื่อเกิดความเจ็บป่วยขึ้นก็จะขอให้ผีเรือนช่วยรักษาก่อน จากนั้นก็จะตรวจดูว่าผู้ป่วยมีอาการอย่างไรบ้างแล้วก็ออกไปหาสมุนไพรมากิน” พ่อเย็ก้อบอกเล่าให้ฟัง ด้วยวิธีการรักษาเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นวิถีคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วยว่า ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผีเป็นความเจ็บป่วยที่ชาวบ้านเกรงกลัวมากกว่าความเจ็บป่วยที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากผี แต่การรักษาพยาบาลจะใช้ทั้งสองวิธีการเสมอ จะไม่ใช่พิธีกรรมเพียงอย่างเดียวในการรักษาพยาบาล

“ในอดีตทุกคนจะรู้จักใช้สมุนไพรในการรักษาความเจ็บป่วย เพราะหมู่บ้านอยู่ห่างไกลจากโรงพยาบาล ดังนั้นทุกคนต้องพึ่งตนเอง เมื่อมีโอกาสทุกคนจะเรียนรู้การใช้พืชสมุนไพรจากพ่อแม่ หรือญาติพี่น้อง อย่างไรก็ตาม ทุกคนรู้จักพืชสมุนไพรแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความสนใจของแต่ละคน บางคนรู้น้อย บางคนรู้มาก คนที่รู้มากก็จะเป็นที่พึ่งของครอบครัวและเครือญาติ” คำบอกเล่าของพ่อเย็ก้อสะท้อนเห็นว่า ความรู้เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้านไม่ได้ถูกผูกขาดโดยหมอยา หรือผู้เชี่ยวชาญคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ความรู้ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ได้รับการแบ่งปัน และกระจายตัวออกไปในวงกว้าง สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาพยาบาลความเจ็บป่วยพื้นฐานในชีวิตประจำวัน

“คนที่รู้จักสมุนไพรมาก ๆ และรู้วิธีการรักษาคนไข้ได้ จะต้องมีผีครู เมื่อมีผีครูแล้ว ใครมาขอให้รักษาก็ต้องรักษาให้กับคนนั้น” พ่อเย็ก้อกล่าว ทำให้เห็นบุคลิกและคุณสมบัติที่ชาวลิซุคาดหวังจากหมอยา หรือแนจี้ซ็อมะ

จากคนที่ไม่รู้จักพืชสมุนไพรเลย แล้วมาเป็นผู้รู้สมุนไพร จนมาถึงการเป็นหมอยาพื้นบ้านของชุมชน เกิดขึ้นได้อย่างไร มีกระบวนการมาเป็นหมอยาได้อย่างไร เป็นประเด็นหลักที่จะนำมาอภิปรายในบทนี้

คำที่เกี่ยวข้องกับการเป็นหมอยาพื้นบ้านของลิซุมีด้วยกัน 2 คำ แนจี้ซ็อมะ และซ็อพูมา ความแตกต่างทั้งสองคำนี้อยู่ที่แนจี้ซ็อมะเป็นผู้ที่ใช้ยาสมุนไพรในการรักษาเยียวยาผู้ป่วย ในขณะที่ซ็อพูมาเป็นหมอยาที่ใช้คาถาอาคม และสมุนไพรในการรักษาเยียวยาผู้ป่วย

แนจี้ชื่อมะ หรือหญิงที่รู้จักยาสมุนไพรมะ แผลว่ายา ส่วนชื่อ แปลว่า รู้ และ “มะ” เป็นคำที่ใช้เรียกผู้หญิง หากแปลเป็นภาษาไทยแล้วจะได้ความว่า ผู้หญิงที่รู้จักยา ในความคิดหรือจินตนาการของชาวลิซุบ้านหน้าไซ แนจี้ชื่อมะ คือ บรรพชนหญิงชาวลิซุที่รู้จักยาสมุนไพรมนแรกๆ ที่เก่งมาก และเมื่อตายแล้วผู้ที่สืบความรู้ดังกล่าวมา ก็ได้อัญเชิญมาไว้ที่ห้องเพื่อช่วยเหลือพวกเขาในการรักษาความเจ็บป่วย ในความหมายหรือจินตนาการนี้ ฝัครยาสมุนไพรมนของชาวลิซุ เป็นคนมาก่อน และเป็นผู้ที่มีความสามารถมาก เมื่อแนจี้ชื่อมะเสียชีวิตลง ก็ได้รับการเลี้ยงดูเพื่อให้มาช่วยรักษาความเจ็บป่วยที่จะเกิดขึ้นกับชาวลิซุ ขณะที่ ทวีช จตุรพรฤกษ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับแนจี้ชื่อมะ ในอีกด้านหนึ่งว่า ชาวลิซุมีความเชื่อว่า หูซซา พระเจ้าผู้สร้างโลก สร้างคน สัตว์ และต้นไม้ต่างๆ ขึ้นมาบนโลก รวมถึงต้นยาสมุนไพรมน และมอบหมายให้แนจี้มาเป็นผู้ดูแลรักษา ดังนั้น ก่อนที่จะเก็บสมุนไพรมน หมอยาพื้นบ้านจะต้องทำพิธีขอข้ายา หรือ แนจี้เดี่ยะ โดยใช้ธูปหนึ่งคู่ กับข้าวสวยหนึ่งถ้วยเป็นของบูชา พร้อมกับกล่าวคำสวดต่อหน้าหิ้งบูชาแนจี้มา มีใจความว่า “โลกนี้ หูซซาได้สร้างไว้ เป็นอาหาร และยาแก่คน ให้แนจี้มา เป็นผู้ดูแล รักษาเอาไว้ สำหรับรักษาความเจ็บป่วยของคน ท่านเป็นเจ้าของ เป็นผู้ดูแลรักษา ขอช่วยให้เก็บยาได้ และรักษาหายด้วย” (ทวีช. 2542: 48)

สำหรับ ชื่อฟูมา ทวีชกล่าวถึงในลักษณะที่ว่าเป็นคนที่ได้เรียนรู้สมุนไพรมนจากเทพองค์หนึ่ง โดยมีเรื่องเล่าว่า ผู้รอบรู้เรื่องยาสมุนไพรมน และการรักษาความเจ็บป่วยคนแรกเป็นผู้หญิง ชื่อ ยินชื่อมา หรือ ชื่อฟูมา ตามตำนานของลิซุบอกว่า ชื่อฟูมาได้ช่วยเหลือเทพหะหะวู้ (เทพที่มีความรู้ทางด้านการเกษตรและการแพทย์พื้นบ้าน) ปลูกสมุนไพรมนและทำการเกษตรเป็นเวลานาน เทพองค์นั้นจึงได้ถ่ายทอดความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรมนและการรักษาความเจ็บป่วยให้ เมื่อกลับมาหมู่บ้านของตนก็ได้ถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวให้กับลูกหลาน ทำให้สามารถสืบความรู้มาจนถึงปัจจุบัน (ทวีช. 2542: 48)

ทวีชอธิบายว่า ชื่อฟูมาเป็นคนที่มีความรู้ในเรื่องยา ส่วนแนจี้มาเป็นเทพที่ดูแลสมุนไพรมน ในขณะที่ผู้เฒ่าแห่งบ้านหน้าไซมองแนจี้ชื่อมะเป็นคนที่มีความรู้ในเรื่องยา และมองชื่อฟูมาเป็นคนด้วยเช่นกัน แต่แตกต่างกันที่แนจี้ชื่อมะ ใช้เพียงยาสมุนไพรมนในการรักษาคน แต่ชื่อฟูมา รักษาคนได้ทั้งสมุนไพรมนและคาถาอาคม ต่อมาเมื่อทั้งแนจี้ชื่อมะ และชื่อฟูมาเสียชีวิตลง ชาวลิซุที่ได้สืบความรู้มาก็นำมาไว้บนหิ้งผี เพื่อช่วยรักษาความเจ็บป่วย และนับถือทั้งสองว่าเป็นฝัครของตัวเอง

ทวีช จตุรพรฤกษ์ (2543) อธิบายว่า “แนจี้ชื่อซู” หมายถึง คนรู้จักยา คำว่า แนจี้ แปลว่า ยา ชื่อ แปลว่า รู้ และซู แปลว่า คน ขณะที่ผู้เฒ่าลิซุคนหนึ่งในพื้นที่ศึกษาขยายความว่า แนจี้ชื่อมะ มักใช้เรียกหญิงที่รู้จักยา ส่วนแนจี้ชื่อมะ หมายถึง ชายที่รู้จักยา ในที่นี้ผู้ศึกษาใช้คำว่า แนจี้ชื่อมะ เพื่อให้สอดคล้องกับคำเรียกในพื้นที่ศึกษา

วิถีชีวิตของลี้ชู่บ้านหน้าไขไม่แตกต่างจากจินตนาการที่เกี่ยวกับผีชาวลี้ชู่คนอื่นๆ ที่สะท้อนถึงแนวทางการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพลังเหนือธรรมชาติ ว่าอยู่ในลักษณะมีพันธะที่คนหรือมนุษย์ต้องเลี้ยงดู (ผีหรือพลังเหนือธรรมชาติ) เกื้อกูลกัน เช่น อาปาหมู่ เป็นคนลี้ชู่คนแรกที่เกิดมาในโลกนี้ เมื่อเสียชีวิตลงลูกหลานก็ได้สร้างศาลให้อยู่เพื่อดูแลคุ้มครองชาวลี้ชู่ บาบะมามะ ฝับริพรบุรุษ ซึ่งเป็นพ่อ แม่ บู่ และย่า หลังจากที่เสียชีวิตไปสามปีแล้วก็จะอัญเชิญมาไว้ที่ห้องเพื่อดูแลคุ้มครองตนเอง หรืออีกกรณีหนึ่ง คือ เป็ยชะชู่หนี่ เป็นนักรบที่เก่งกล้าสามารถ มีคุณธรรม ภายหลังได้ถือศีล และช่วยเหลือผู้คน เมื่อพวกเขาเสียชีวิตลง ชาวลี้ชู่ในตระกูลเล่าหมีได้นำพวกเขามาไว้บนหิ้งเพื่อให้ปกป้องคุ้มครองตน (แต่แยกหิ้งต่างหากจากหิ้งฝับริพรบุรุษ) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หมอยาสมุนไพรชาวลี้ชู่บ้านหน้าไขก็ให้แนจี้ชือมะเป็นผู้ดูแลต้นยาสมุนไพร หากจะนำต้นยามาใช้จะต้องบอกกล่าวต่อผีตนนี้ก่อน และในขณะเดียวกันก็ให้เป็นผีครุที่จะนำมาไว้บนหิ้ง เมื่อจะรักษาพยาบาลคนไข้จะต้องบอกกล่าวต่อผีครูก่อน แต่สำหรับหมอยาที่ใช้ทั้งอาคมและสมุนไพรจะให้ชื่อฟูมาเป็นผีครุ และแนจี้ชือมะเป็นผู้ดูแลสมุนไพร

การกล่าวถึงแนจี้ชือมะ และชื่อฟูมา ข้างต้นทำให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างหมอยาพื้นบ้าน พิษสมุนไพร และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นจักรวาลวิทยาว่าด้วยการรักษาพยาบาลพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรโดยเฉพาะ ความสัมพันธ์ดังกล่าวนำมาซึ่งความรู้ อำนาจ และกฎเกณฑ์ หรือศีลธรรม ที่จะทำให้ชาวลี้ชู่คนหนึ่งกลายมาเป็นหมอยาพื้นบ้าน อย่างไรก็ตาม จักรวาลวิทยาชุดนี้ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เชื่อมโยงกับจักรวาลวิทยาชุดอื่นของชาวลี้ชู่

บทนี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ โดยจะนำหมอยาพื้นบ้านชาวลี้ชู่บ้านหน้าไขจำนวน 3 คนมาเป็นกรณีศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ดังกล่าว ในจำนวนนี้มีหมอยาสมุนไพรที่เป็นผู้หญิง 1 คน คือ อาหมีมะ เล่ายีป่า ซึ่งจะเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และหมอยาสมุนไพรที่เป็นผู้ชายอีก 2 คน คือ อาต้าฉะ เล่าดี และ อาปาฉะ เล่าหมี (ทั้งหมดเป็นนามสมมุติที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้นมาเอง) และพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงการปรับตัวของหมอยาในด้านต่างๆ โดยมองผ่านการเป็นหมอยาพื้นบ้าน ซึ่งหมอยาทั้งสามคนมีลักษณะที่แตกต่างกัน

3.1 อาหมีมะ เล่ายีป่า : หมอยาที่เก็บหิ้งผีและรักษาคนไข้ด้วยวิธีการขายยาหอ

อาหมีมะ เล่ายีป่า วัย 59 ปี ได้รับการยอมรับว่าเป็นหมอยาที่มีความสามารถสูงคนหนึ่งจากชาวบ้านหน้าไขและชาวลี้ชู่ในหมู่บ้านอื่นๆ อาหมีมะ เล่าว่า การที่เธอมีความสนใจต่อการ

รักษาพยาบาลด้วยพืชสมุนไพร เพราะความเชื่อถือในสมุนไพรว่าสามารถรักษาความเจ็บป่วยได้จริง โดยเฉพาะการใช้สมุนไพรรักษาเยี่ยวยาตนเอง

ในวิถีชีวิตประจำวันของอาหมี่มะไม่แตกต่างจากหญิงลี้ซู่ทั่วไป เธอต้องทำงานในไร่ หุงหาอาหารให้ลูกและสามี รวมทั้งทำงานหนักเช่นเดียวกับผู้ชายทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการสร้างรั้วบ้าน การถางป่า การตัดต้นไม้ การทำงานเหล่านี้ซึ่งเป็นงานที่ผู้หญิงจะให้ผู้ชายทำ เธอจึงมีภาพของหญิงแกร่งมีความสามารถทัดเทียมกับผู้ชาย ในยามว่างจากงานในบ้าน และงานที่ไร่ เธอจะเย็บปักเสื้อผ้าให้กับลูกสาว และเย็บกระเป๋า หมวก ย่ามในรูปของหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อส่งออกไปขายสร้างรายได้ให้กับครอบครัว รวมถึงการออกไปหาสมุนไพร เพื่อเตรียมไว้สำหรับรักษาความเจ็บป่วยที่จะเกิดขึ้นอย่างกะทันหัน ที่เกิดขึ้นทั้งภายในครอบครัวตนเอง หรือผู้ป่วยคนอื่นๆ

อาหมี่มะเล่าให้ฟังถึงช่วงเวลาก่อนที่ตนเองจะมาเป็นหมอยา เมื่ออายุได้ 12 ปี ได้เข้าไปเที่ยวในป่า และเก็บผลไม้ชนิดหนึ่งที่มีรสเปรี้ยว หลังจากที่ได้ชิมรสชาติของผลไม้ป่าชนิดนี้แล้วชอบมาก จึงกินมากเป็นพิเศษ หลังจากนั้นอีกไม่นานก็ล้มป่วยลง มีอาการตัวเหลือง ผอมแห้ง ไม่มีแรง อ่อนเพลีย กินข้าวไม่ค่อยได้ เมื่อกินแล้วมักจะอาเจียนออกมา บางครั้งไม่ได้กินอะไรก็ยังคงอยากอาเจียนออกมา พ่อกับแม่ได้ให้หมอยามารักษาก็ไม่หาย อาหมี่มะป่วยอยู่อย่างนี้ประมาณ 2 ปี จนระยะหลังๆ การลุกขึ้นเดินเป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก ต้องนอนอยู่กับบ้านตลอดเวลา

วันหนึ่งน้ำสาว ซึ่งเป็นพี่สาวของพ่อ² มาเยี่ยมที่บ้านเห็นอาหมี่มะนอนป่วยอยู่ จึงถามพ่อและแม่ถึงอาการของหลานสาว พ่อและแม่ขอให้น้ำสาวรักษาอาการเจ็บป่วย จากนั้นน้ำสาวเข้ามาซักถามอาการกับอาหมี่มะอีกครั้งหนึ่ง เมื่อรู้อาการแล้ว น้ำสาวจับชีพจรของอาหมี่มะดู จากนั้นก็บอกกับพ่อและแม่ของอาหมี่มะว่า จะรักษาเธอตามที่พ่อและแม่ได้ขอร้อง นับเป็นครั้งแรกที่อาหมี่มะรู้ว่า น้ำสาวของตนเองมีความรู้ในเรื่องสมุนไพร น้ำสาวได้ออกไปหาสมุนไพรหนึ่งวันแล้วกลับมาต้มยาให้เธอกิน หลังจากที่ได้กินยาหม้อแรกก็เริ่มรู้สึกดีขึ้น น้ำสาวจับชีพจรตรวจอาการก็รู้ว่าอาหมี่มะดีขึ้น จึงได้ให้กินยาที่ทำมาได้อีก เธอกินยาติดต่อกันเป็นระยะเวลาหนึ่งเดือนอาการก็ดีขึ้นเรื่อยๆ จนหายเป็นปกติ สามารถที่จะลุกขึ้นเดินเองได้ และทำงานได้ตามปกติ

1. การเรียนรู้พืชสมุนไพร

เมื่อหายจากอาการเจ็บป่วยแล้วอาหมี่มะได้ถามน้ำสาวว่าใช้ยาอะไรมารักษาตนเอง อยากให้น้ำสาวสอนให้ น้ำสาวก็รับปากว่าจะสอนให้ หลังจากนั้นเมื่อน้ำสาวจะไปไหนก็จะพาอา

² อาหมี่มะ จะเรียกพี่สาวของพ่อว่า "น้ำสาว" ซึ่งการจัดลำดับญาติพี่น้อง พี่สาวของพ่อจะเรียกว่า "ป้า" ในที่นี้ผู้เขียนจะใช้คำว่า "น้ำสาว" เพื่อให้สอดคล้องกับคำเรียกของอาหมี่มะ

หมีมะไปด้วยเสมอ ไม่ว่าจะไปถางหญ้า เอาหญ้า หรือทำงานในไร่ ไปเที่ยวป่า หาของป่ามากิน หาปลาในลำห้วย เมื่อน้ำสาวพบสมุนไพรมักจะบอกให้จำไว้ แล้วจะขุดรากให้ดูว่าเป็นอย่างไร บ่อยครั้งที่จะต้องชิมให้รู้รส และดมเพื่อให้รู้กลิ่น พร้อมกับจะบอกว่าพืชตัวนี้ใช้รักษาอะไร ใช้ร่วมกับพืชอะไรบ้าง ใช้ส่วนไหนของพืชเพื่อนำมาเป็นยา และจะใช้อย่างไร เช่น นำไปต้ม ดองเหล้า กินสดๆ หรือจะต้องนำมาตำให้ละเอียดแล้วจึงนำไปหมกไฟ หรือนำมาต้มเพื่อโฮมตัว เป็นต้น

การออกไปหาสมุนไพรมักจะสอนให้อาหมีมะรู้จักวิธีการใช้พืชนั้นๆ รวมทั้งการขอยาสมุนไพรมานอกจากเจ้าของต้นยา (แนจี่ซื่อมะ) และเจ้าของพื้นที่ (อีต้ามะ) น้ำสาวจะสอนให้พูดดังนี้ “เรามาหาขายเพื่อรักษาคน เราจะมาขุดเอาราก เอาเปลือกไม้ เอาต้น เอาใบ ขอให้เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าของยาอนุญาตให้กับเรา ขอให้ยานี้รักษาคนไหนก็หาย อย่าเป็นพิษ อันตรายกับคน เรามาขอยารักษาคน” การขอยาสมุนไพรมักจะกระทำเพียง 2-3 ต้นเท่านั้น หลังจากนั้นก็สามารถเก็บสมุนไพรมานำมาใช้โดยไม่ต้องขอต่อเจ้าของยา และเจ้าที่เจ้าทางอีก อาหมีมะบอกว่าเพราะว่าเราขอต่อผีแล้ว

การเรียนรู้เกี่ยวสมุนไพรมักจะเกิดขึ้นเมื่อมีโอกาส หรือเมื่อเห็นยาสมุนไพรมานั้น ยังไม่ได้เป็นการเรียนรู้จริงจัง จนกระทั่งอาหมีมะอายุประมาณ 17-18 ปี อาหมีมะก็ยังเรียนรู้สมุนไพรมานำมาไม่ถึงครึ่งของน้ำสาว เธอจึงได้ตัดสินใจบอกกับพ่อว่า ตนเองอยากเป็นหมอยา อยากเรียนรู้การรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ จากน้ำสาว และบอกกับพ่อว่าในช่วงหลังๆ น้ำสาวไม่ค่อยได้พาออกไปหาสมุนไพรมานำมา น้ำสาวมักให้เหตุผลว่าต้องไปทำงานในไร่ เมื่อไปทำงานกับน้ำสาวก็ไม่มีเวลาที่จะสอนสมุนไพรมานำมาให้เท่าไรนัก เมื่อพ่อรู้ว่าอาหมีมะต้องการที่จะเรียนรู้การเป็นหมอยาจึงได้พูดคุยกับน้ำสาว น้ำสาวบอกว่า ตนเองต้องทำงานในไร่ ไม่มีเวลาว่างที่จะสอนให้กับอาหมีมะ พ่ออาหมีมะจึงได้จ้างคนไปทำงานในไร่แทนพี่สาว และขอให้พี่สาวสอนยาสมุนไพรมานำมาให้กับอาหมีมะ หลังจากนั้นมาการเรียนรู้เพื่อเป็นหมอยาของอาหมีมะจึงเริ่มขึ้นอีกครั้งอย่างจริงจัง

อาหมีมะบอกว่า ตนเองต้องใช้ระยะเวลาเรียนรู้เพิ่มเติมถึง 3 ปีจึงเรียนรู้สมุนไพรมานำมา วิธีการใช้และการรักษาผู้ป่วยจากน้ำสาวจนหมด ช่วงนั้นอาหมีมะอายุประมาณ 20 ปี น้ำสาวได้มาบอกกับอาหมีมะว่า ได้สอนความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรมานำมาให้ทุกอย่างแล้ว ตอนนั้นไม่มีอะไรที่จะสอนให้หลานอีกต่อไป

2. การเก็บพืชสมุนไพรมานำมา

ผู้ศึกษาได้มีโอกาสเข้าไปเก็บพืชสมุนไพรมานำมาพร้อมกับอาหมีมะในช่วงที่เข้าไปเก็บข้อมูลภายในหมู่บ้าน ทำให้เห็นวิธีการเก็บสมุนไพรมานำมาของเธอ โดยทั่วไปแล้วสมุนไพรมานำมาจะเป็นยาจะใช้ราก ลำต้น ใบ หรือเครือ อาหมีมะจะเก็บสมุนไพรมานำมาในปริมาณที่ตนเองต้องการเท่านั้น ไม่ได้เน้นว่าต้อง

เก็บในปริมาณมากๆ ผู้ศึกษาสังเกตว่า หากพืชตัวนั้นต้องใช้ราก ซึ่งหมายถึงต้องทำให้พืชตัวนั้นตาย เธอจะเก็บเพียงไม่กี่ต้นเท่านั้น หากต้องการมากกว่านั้นก็จะไปเก็บจากพื้นที่อื่นๆ โดยให้พื้นที่นั้นยังมีพืชชนิดนั้นเหลืออยู่ เมื่อผู้ศึกษาถามว่าทำไมถึงไม่เก็บให้หมด เธอตอบว่า เก็บไว้เป็นเชื้อพันธุ์ หากเก็บไปหมดแล้ว ครึ่งหน้าก็จะไม่มีให้เก็บอีก และการนำไปทำเป็นยาไม่ต้องใช้มากขนาดนั้น

บางครั้งต้องเก็บราก แต่พืชสมุนไพรนั้นเป็นไม้พุ่มขนาดใหญ่ หรือไม้ยืนต้น อาหมีมะจะขุดเอารากเพียงบางส่วนเท่านั้น หรือหากเป็นการเก็บส่วนอื่นของพืช อาหมีมะจะตัดมาเพียงส่วนหนึ่งเพื่อปล่อยให้พืชนั้นเติบโตต่อไปได้

3. การเรียนรู้วิธีการรักษาพยาบาล

นอกจากการเรียนรู้พืชสมุนไพร การใช้พืชสมุนไพรแล้ว ในช่วง 3 ปีที่เรียนรู้กับน้ำสาว อาหมีมะได้เรียนรู้วิธีการรักษาด้วย เมื่อมีคนไข้มาหาน้ำสาว น้ำสาวมักจะเรียกอาหมีมะมาอยู่ด้วยเสมอ เพื่อที่จะได้ดูวิธีการตรวจวินิจฉัย การซักถาม และการรักษาผู้ป่วย น้ำสาวจะใช้วิธีการซักถามผู้ป่วย และการจับชีพจรที่ข้อมือ เพื่อที่จะตรวจดูอาการเจ็บป่วย เมื่อรู้อาการเจ็บป่วยแล้วก็จะจัดยาให้กับผู้ป่วย หากป่วยมากน้ำสาวก็ต้องตามไปดูอาการที่บ้านว่าคนไข้มีอาการดีขึ้นบ้างหรือไม่ หรือกินยาถูกต้องตามที่บอกไว้หรือไม่ อีกทั้งเป็นการให้กำลังใจกับผู้ป่วย หากยังไม่หายก็จะตรวจดูอาการ และจัดยาให้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะเพิ่มสมุนไพรเข้าไปอีก 2-3 ตัว การตรวจอาการเพื่อดูว่าคนไข้มีอาการดีขึ้น หรือทรุดลง ที่อาหมีมะเรียนมาจากครู(น้ำสาว) เป็นการเฝะ(การจับชีพจรบริเวณข้อมือ) อาหมีมะบอกว่า หากจังหวะการเต้นของหัวใจเร็วเกินไปแสดงว่า อาการกำลังทรุดลง จะต้องจัดเพิ่มยาให้กับคนไข้ จากนั้นจะมีการตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง หากการเต้นของชีพจรอ่อนลงจนเกือบปกติธรรมดา แสดงว่าสมุนไพรที่ให้กินไปนั้นถูกต้องแล้วก็จะเพิ่มปริมาณสมุนไพรนั้นๆ เข้าไปอีก พร้อมกับเพิ่มตัวยาลูกให้กินข้าวอร่อย กินข้าวได้มากๆ เข้าไปด้วย

อาหมีมะบอกว่า รูปแบบการรักษาผู้ป่วยของน้ำสาวมี 2 วิธีการคือ หนึ่ง การดูแลผู้ป่วยถึงบ้าน น้ำสาวจะต้องไปหาผู้ป่วยที่บ้าน หรือเมื่อให้ยาผู้ป่วยแล้วก็จะตามไปดูอาการที่บ้านว่าเป็นอย่างไร ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้ป่วยที่มีอาการหนัก เช่น ท้องเสียอย่างรุนแรง หรืออาเจียนออกมาทั้งทางปาก และการถ่ายทางทวารหนัก หรือผู้ป่วยที่กระดูกหัก การรักษาอีกรูปแบบหนึ่งคือ ผู้ป่วยจะมาหาน้ำสาว เพื่อจะขอยากิน น้ำสาวจะซักถามอาการ เมื่อรู้แล้วก็จะจัดยาเป็นห่อให้นำไปกินเอง โดยจะบอกวิธีการต้มยา และวิธีการกิน โดยมากแล้วจะใช้กับอาการเจ็บป่วย เช่น อาการปวดเอว ปวดตามข้อ ตัวเหลืองเป็นต้น

น้ำสาวมักจะทดสอบความรู้โดยให้ไปเก็บพืชสมุนไพรตัวนั้นมาให้ เมื่อเก็บมาได้แล้วน้ำสาวจะดูแล้วบอกว่าถูกต้องหรือไม่ หากไม่ถูกต้องก็จะให้ไปเก็บมาใหม่ โดยจะบอกลักษณะเด่นของพืชนั้นให้อาหมีมะฟัง พร้อมทั้งบอกสถานที่ว่าสมุนไพรอยู่ตรงไหน อาหมีมะบอกว่า การสอนเช่นนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้งมาก จนระยะหลังๆ อาหมีมะไม่ต้องไปเก็บสมุนไพรซ้ำอีก เพราะสามารถเก็บพืชสมุนไพรได้ตามที่น้ำสาวต้องการได้ถูกต้องหมดในครั้งแรก ทำให้อาหมีมะสามารถที่จะจดจำได้ว่าพืชอะไรใช้รักษาอะไร และใช้ส่วนไหนของพืช รวมทั้งใช้อย่างไร เพราะอาหมีมะจะเห็นขั้นตอนเหล่านี้จากน้ำสาวผู้เป็นครูของตน

การเรียนรู้ของอาหมีมะเกิดขึ้นในลักษณะ เรียนรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติจริง การเรียนรู้ของอาหมีมะแบ่งออกได้ 2 ขั้นตอน ดังนี้ **ขั้นตอนแรก** เป็นการเรียนรู้จักพืชสมุนไพร เรียนรู้ลักษณะของพืชที่นำมาเป็นยา ส่วนของพืชที่ใช้เป็นยา และเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ หรือที่อยู่ทีพืชนั้นๆ **ขั้นตอนที่สอง** เป็นการเรียนรู้อาการเจ็บป่วย วิธีการตรวจวินิจฉัยอาการเจ็บป่วย และเรียนรู้วิธีการใช้สมุนไพร แม้ว่าในช่วงการเรียนรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร อาหมีมะจะเรียนรู้ว่าต้องนำพืชสมุนไพรนี้ไปรักษาอาการเจ็บป่วยใดบ้าง แต่อาหมีมะยังไม่ได้ปฏิบัติจริงกับความเจ็บป่วย จนเมื่อมีผู้ป่วยมาหาน้ำสาว อาหมีมะจึงได้เรียนรู้กับอาการเจ็บป่วยนั้นอย่างจริงจัง ในขณะที่เดียวกันก็ได้เรียนรู้การปฏิบัติจริงในการรักษาผู้ป่วย โดยกระทำตัวเป็นผู้ช่วยน้ำสาว เป็นผู้ไปเก็บสมุนไพร ฝ้าดูและสังเกตการตรวจวินิจฉัยอาการเจ็บป่วยของน้ำสาว รวมทั้งวิธีการใช้สมุนไพร ขั้นตอนการเรียนรู้ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาล ซึ่งจำแนกได้ดังนี้ 1. การเรียนรู้จักพืชสมุนไพร และส่วนที่จะนำมาเป็นยา 2. เรียนรู้ระบบนิเวศของพืชสมุนไพร 3. การเรียนรู้วิธีการอาการเจ็บป่วยและการตรวจวินิจฉัย 4. เรียนรู้การใช้พืชสมุนไพร กล่าวคือ วิธีการที่ทำให้เป็นยา เช่น การต้ม การดองเหล้า กินสด การหมกไฟ เป็นต้น รวมถึงการเรียนรู้ข้อห้ามเมื่อใช้พืชสมุนไพรนั้นๆ ทั้งนี้กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวถูกกำกับด้วย การเรียนรู้ในการปฏิบัติจริง

4. ฝึครู (แนจ็ซ็อมมะ) ค่าตอบแทนที่ถูกรกำหนดไว้แล้ว

ทุกครั้งหลังจากเก็บสมุนไพรให้น้ำสาวแล้ว อาหมีมะจะฝ้าดูการรักษาพยาบาลคนไข้ของน้ำสาว อาหมีมะบอกว่า ในช่วงเวลาที่ฝึกกับน้ำสาวนั้นมีผู้ป่วยมาหาน้ำสาวประมาณ 20 กว่าคน มีทั้งคนในหมู่บ้าน และหมู่บ้านอื่นๆ บางทีเป็นชาวลี้ชู่ และบางครั้งเป็นชาวมูเซอร์ จากนั้นอาหมีมะจึงเริ่มที่จะเข้าใจความเจ็บป่วย และรู้จักวิธีการซักถามผู้ป่วยของน้ำสาว

หลังจากที่ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยไปไม่นาน ก็จะนำเอาไก่ผู้แดงมาหนึ่งตัว พร้อมกับขี้ผึ้ง ฝ้าแดง และเงินอีกจำนวน 30 แถบมาให้กับน้ำสาว น้ำสาวบอกกับอาหมีมะว่า เป็นการ

ไหว้ผีครู และบอกเพิ่มเติมว่า การรักษาแต่ละครั้งผู้ป่วยจะต้องนำขันตั้งมาเพื่อขอให้นางสาวรักษาอาการเจ็บป่วย นางสาวจะต้องนำเอาขันตั้งนั้นไปบอกต่อผีครูเพื่อให้ช่วยรักษาความเจ็บป่วยแก่คนไข้รายนั้น ซึ่งหมายความว่านางสาวได้รับการรักษาอาการเจ็บป่วยให้กับคนไข้รายนั้นแล้ว และหากนางสาวรักษาคนไข้หาย ผู้ป่วยรายนั้นจะต้องมาไหว้ผีครู ซึ่งจะต้องใช้ไก่ผู้แดง 1 ตัว ผ้าแดง 1 ผืน ขี้ผึ้ง และเงินอีก 30 แถบ แต่หากไม่สามารถรักษาคนไข้ให้หายจากอาการเจ็บป่วยได้ คนไข้รายนั้นก็ไม่ต้องมาไหว้ผีครู การกำหนดว่าต้องใช้อะไรมาไหว้ครู ถูกกำหนดไว้แน่นอนตายตัว ไม่อาจต่อรองให้น้อยหรือเรียกร้อยมากกว่านี้ และประเด็นสำคัญคือ ผู้ที่เป็นหมอยาไม่สามารถที่จะเรียกร้อยค่าตอบแทนใดๆ จากการรักษาได้เลย นอกจากค่าครูที่กล่าวถึงเท่านั้น อย่างไรก็ตาม อาหมีมะพบเห็นบ่อยครั้งที่ผู้ป่วยมักจะให้เงินมากกว่าที่กำหนดไว้เป็นค่าครู นางสาวบอกว่า เป็นสินน้ำใจที่คนไข้มีต่อนางสาว โดยที่นางสาวไม่ได้เรียกร้อยแต่อย่างใด

นับเป็นครั้งแรกที่อาหมีมะรู้จักผีครู แต่เธอยังไม่สามารถมีผีครูได้ แม้ว่านางสาวจะบอกว่า ไม่มีอะไรที่จะสอนให้กับอาหมีมะแล้วก็ตาม นางสาวให้เหตุผลว่ายังเด็กอยู่ การจะมีผีครูได้จะต้องมีความชำนาญในการรักษาคนไข้ก่อน หรืออีกนัยหนึ่งแสดงให้เห็นถึงการยอมรับของชุมชนว่าเธอมีความสามารถในการรักษาผู้ป่วยก่อนจึงจะมีผีครูได้ ซึ่งการยอมรับดังกล่าวหมายถึงการยึดถือกฎเกณฑ์ในการเป็นหมอยาด้วยกัน

5. กฎเกณฑ์ หรือจรรยาบรรณในการเป็นหมอยา

นอกจากการสอนให้รู้จักพืชสมุนไพร การรักษาพยาบาลผู้ป่วยแล้ว นางสาวยังสอนให้รู้จักลักษณะที่ดีของผู้ที่จะเป็นหมอยา ดังนี้

1. ผู้ป่วยไม่ว่ายากจน หรือร่ำรวย มาขอให้รักษา ให้เรียกค่าครูเพียง 30 แถบเท่านั้น ห้ามเรียกมากนักน้อยไปกว่านี้
2. หากมีคนไม่มีเงินมาขอให้รักษา จะต้องรักษาให้เขา ถือว่าเป็นการเสียสละ หากอาการเจ็บป่วยไม่รุนแรงก็หายารักษาให้กับเขา โดยไม่ต้องแจ้งให้ผีครูรับทราบ (คือไม่ต้องไปถึงความสามารถของผีครู รวมถึงไม่ต้องเสียค่าขันตั้งบูชาผีครูด้วย) แต่หากอาการเจ็บป่วยนั้นรุนแรงจะต้องให้ผู้ป่วยนั้นนำขันตั้งมาด้วย เพื่อทำการรักษาได้
3. ไม่อวดอ้างว่ายาของตนรักษาอาการอื่นๆ ได้ ทั้งที่ไม่เป็นความจริง ให้รักษาตามที่ตนเองรู้เท่านั้น

อาหมีมะมักจะได้ยินนางสาวพูดอยู่เสมอว่า การเสียสละนั้นเป็นผลดีกับตนเอง เรามีความรู้ อย่างหนึ่ง เขาก็มีความรู้ก็อย่างหนึ่ง วันใดวันหนึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกัน เรามีครู เมื่อเขามาหาให้รักษา ก็ต้องรักษาให้เขา ไม่ว่าจะเกลียดกัน ไม่ชอบชู้หน้ากัน หรือเป็นศัตรูกันก็ต้องรักษาให้ทุกคน

“คนเราทุกคนก็ต้องการที่จะมีชีวิต คนจนก็อยากมีชีวิตอยู่ ไม่ใช่ว่าเขาอยากเกิดมาจน”

วิธีคิดในเรื่อง “ความเสียสละ” และ “ความเท่าเทียมกันของมนุษย์” สะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดในการสร้างระบบคุณค่าให้กับการเป็นหมอยา อันเป็นกฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับและตัดทอนการใช้อำนาจของความรู้ในการรักษาพยาบาลที่บ้าน

อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้เกี่ยวกับพืช องค์ความรู้เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ องค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการใช้พืช และการตรวจวินิจฉัยอาการเจ็บป่วย รวมถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบคุณค่า กฎเกณฑ์ และอำนาจ ก็ยังไม่ได้ทำให้อาหมี่มะสามารถที่จะเป็นหมอยาที่บ้านของชุมชนได้ แต่ยังคงอีกองค์ประกอบหนึ่งนั่นคือ “การยอมรับของชุมชน” ว่าเธอคือหมอยา

6. การเป็นหมอยาที่บ้านของอาหมี่มะ

หลังจากที่ได้เรียนรู้การรักษาพยาบาลที่บ้านกับน้ำสาวจนหมดแล้ว อาหมี่มะก็ยังไม่ได้เป็นหมอยาที่บ้าน แม้ว่าอาหมี่มะจะมีความรู้ในการรักษาพยาบาล ไม่ได้หมายความว่า อาหมี่มะเป็นหมอยาที่บ้านแล้ว เป็นแต่เพียงผู้รู้จักการใช้ยาสมุนไพรเท่านั้น หรือที่เรียกว่า แนจซีอิมะ ดังนั้นผู้ที่รู้ยาของลีสูจึงมีมาก แต่ผู้ที่จะเป็นหมอยาต้องผ่านกระบวนการหนึ่งที่เรียกว่า “การยอมรับของชุมชน” หรือการยอมรับของผู้ที่จะมาขอรักษา ในที่นี้การเป็นหมอยาจึงไม่ได้หมายถึงการเป็นผู้ที่รู้จักยาเท่านั้น แต่ต้องได้รับการยอมรับ และการแต่งตั้งให้เป็นหมอยาสมุนไพรจากชุมชน แสดงให้เห็นว่า ชาวลีสูยอมรับผู้ที่มีการประสบการณ์จริงมากกว่าคนมีความรู้เพียงอย่างเดียว

อาหมี่มะเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปจากความสามารถในการใช้ยาสมุนไพรรักษาตนเองจนหายจากความเจ็บป่วย โดยที่ไม่ต้องพึ่งพาหมอยาคนอื่น และไม่จำเป็นต้องพึ่งพาหมอจากโรงพยาบาล หรือหมอกจากอนามัยแต่อย่างใด จึงเป็นบันไดขั้นต่อไปที่จะนำมาสู่การเป็นหมอยา

พอยี่ก้อ สามีของอาหมี่มะเล่าให้ฟังว่า “เมื่ออาหมี่มะเจ็บป่วย ก็จะรักษาตัวเองด้วยสมุนไพรที่เรียนรู้มาจากน้ำสาว เมื่อหายจากอาการเจ็บป่วย ชาวบ้านหลายคนก็เริ่มเชื่อถือในความสามารถของอาหมี่มะ ในชีวิตของอาหมี่มะเจ็บป่วยมาหลายครั้งและทุกครั้งก็รักษาตัวเอง ก็จะมีคนมาเห็นว่าเธอรักษาตัวเองให้หายได้ จึงสร้างความเชื่อถือให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านมาขอยาอาหมี่มะไปกิน เมื่อกินแล้วก็หายจากอาการเจ็บป่วย หลายคนเชื่อว่ายาสมุนไพรของอาหมี่มะดีจริงๆ จึงมาขอให้อาหมี่มะรักษามากขึ้น อาหมี่มะรักษาเขาจนหายก็ทำให้มีชื่อเสียงมากขึ้น”

อาหมีมะเล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า หากตนเองไม่รู้จักระกษาสมุนไพร คงต้องตายไปหลายหนแล้ว แต่ที่รอดมาจนถึงทุกวันนี้เพราะว่ารู้จักระกษาตนเองด้วยสมุนไพรที่ได้เรียนรู้มา

ครั้งแรกที่อาหมีมะได้รักษาตนเองจนหายจากอาการเจ็บป่วย คือ ในช่วงที่คลอดลูกคนที่ 4 ระหว่างที่อยู่เดือนได้กินไอริโอมัยซินที่ทหารเข้ามาแจก โดยไม่รู้ว่ามีน้ำมันก๊าดผสมอยู่ด้วย ทำให้อาหมีมะป่วย เธอเข้าไปหาสมุนไพร 2 ตัว คือ ไกโยฟูฟู และไกโยจีจี นำมาต้มกิน แล้วก็หายจากอาการป่วยนั้น

อีกครั้งหนึ่งอาหมีมะฝ่าฝืนประเพณีที่มีมา คือ ช่วงเวลาที่ท้องได้ไปผ่าฟัน ขวานได้ฟันลงไป ที่หัวแม่เท้าจนถึงกระดูก อาหมีมะก็ใช้ยาสมุนไพรของตนเองรักษาจนหาย

ต่อมาอาหมีมะแท้งลูก ขณะตั้งครรภ์ได้ 4-5 เดือน พอยี้ก้อผู้เป็นสามีไม่อยู่ ญาติพี่น้องมาช่วยกันดูแล และให้ลูกชายไปตามพอยี้ก้อกลับไปบ้าน เมื่อพอยี้ก้อกลับมาถึงบ้าน อาหมีมะไม่รู้สึกรู้สีกตัวแล้ว พอยี้ก้อได้นำเอาห่อยาที่ภรรยาตนได้เก็บไว้ นำออกมาต้มให้เธอดื่ม หลังจากกินยาต้มไป 2 หม้ออาการก็เริ่มดีขึ้น แต่ยังมีแรงที่จะไปเก็บสมุนไพรมาเพิ่ม จึงบอกลักษณะสมุนไพรให้กับสามี รู้จัก รวมถึงบริเวณที่จะไปเก็บหามาได้ว่าอยู่ตรงไหนบ้าง พอยี้ก้อจึงเข้าไปหาสมุนไพรในป่า และนำมาต้มให้อาหมีมะกินจนหายจากอาการเจ็บป่วยนั้นๆ

อาหมีมะเล่าประสบการณ์ในการรักษาของตนเองให้ฟังอีกว่า หลังจากคลอดลูกสาวคนเล็กได้ 10 วัน ขณะนั้นลูกชายอีกคนอยู่ในวัยเด็กที่กำลังซน และได้เทน้ำมันก๊าดลงในกา น้ำ หลังจากนั้นเธอต้มน้ำในกาเข้าไป ก็มีอาการ คอแห้ง และน้ำลายฟูมปาก จึงรีบเรียกสามีให้เอายาต้มกิน คือ ไกโยฟูฟู และไกโยจีจี กินได้ 2 แก้วก็อาเจียนออกมา ทำให้อาการดีขึ้น และในตอนเช้ากินไกโยฟูฟูตามเข้าไปอีกครั้งอาการป่วยก็หายเป็นปกติ

การรักษาตัวเองจนหายหลายครั้ง และแต่ละครั้งมีผู้รับรู้ว่าอาหมีมะรักษาตนเองด้วยสมุนไพรจนหาย ได้เพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับชาวบ้าน ขณะเดียวกันก็ได้เพิ่มความมั่นใจในการรักษาอาการเจ็บป่วยของตัวอาหมีมะเองด้วย ในขณะนั้นเธอเชื่อมั่นว่า ตนเองสามารถรักษาอาการเจ็บป่วยที่ตนเองรู้จักให้กับคนอื่น และจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง ทำให้อาหมีมะเก็บยาสมุนไพรไว้ที่บ้านตลอดเวลา หากเมื่อใดที่สมุนไพรที่บ้านเริ่มที่จะร่อยหรอไปก็จะเข้าไปเก็บสมุนไพรมาเพิ่ม เพื่อให้ยามฉุกเฉิน หรือมีความจำเป็นที่จะต้องใช้อย่างเร่งด่วน

อาหมีมะใช้ระยะเวลา 10 กว่าปี เพื่อที่จะแสดงให้เห็นชาวบ้านทั่วไปมั่นใจว่า ตนเองนั้นเป็นหมอที่สามารถรักษาคนอื่นให้หายจากอาการเจ็บป่วยเช่นเดียวกับที่รักษาให้กับตนเอง หลังจากนั้นก็เริ่มมีผู้ป่วยมาให้อาหมีมะจัดยาให้กิน หากเป็นโรคธรรมดา ไม่รุนแรง สมุนไพรสามารถรักษาให้หายได้ แต่ถ้ารักษาไม่หายก็ต้องบนบานต่อผีครูให้เข้ามารักษาด้วย

อาหมีมะบอกว่าเรียนรู้สมุนไพรไปแล้วกว่า 10 ปี รักษาคนให้หายได้แล้ว หลังจากนั้นอีก 10 ปี ก็ได้รับผีครู ตอนนั้นอายุประมาณ 30 ปี อาหมีมะเล่าให้ฟังว่า ในช่วงนั้นได้มีผู้ป่วยมารักษา กับตนเอง แต่ตนเองไม่สามารถรักษาให้หายได้ จึงได้ไปหาน้ำสาว น้ำสาวบอกว่าต้องรับเอาครูไป และได้สอนสมุนไพรเพิ่มเติมอีก 2 ชนิด และได้สอนวิธีการรักษากับอาหมีมะว่าให้รักษาอาการป่วย ดังกล่าวด้วยสมุนไพรก่อน 3 ชนิดเพื่อดูอาการว่าเป็นอย่างไร หากยังไม่ดีขึ้นให้เพิ่มอีก 2 ชนิด หากยังไม่ดีขึ้นอีกให้เพิ่มสมุนไพรเข้าไปอีก 2 ชนิด และหากยังไม่ดีขึ้นให้เพิ่มเข้าไปอีก 2 ชนิด ซึ่งการเพิ่มอีก 2 ชนิดหลังนี้จะต้องใช้ครูเข้ามาช่วยด้วย

การรับเอาครูมาไว้กับตน อาหมีมะต้องเสียค่าครู 30 รูปี พร้อมกับรูป 2 คู่ ผ้าแดงยาว ประมาณ 1 คอก และไก่ผู้แดง 1 ตัว ในช่วงที่อาหมีมะรับครูนี้อายุได้ 30 ปี ขณะที่น้ำสาวอายุ ประมาณ 60 ปี ในขณะเดียวกัน การรับผีครูของอาหมีมะสะท้อนให้เห็นว่า ความรู้ในการรักษา พยาบาลพื้นบ้านของอาหมีมะนั้นถูกควบคุมโดยชุมชน

7. การผิดผีครู : การเก็บผีครู และขายยาห่อ

ครั้งที่มาตั้งหมู่บ้านอยู่ที่ปางแบก ได้มีนายหลวง เล่ายีป่า (ญาติฝ่ายสามี) ซึ่งเป็นหมอผี ประจำหมู่บ้านได้มาขอให้อาหมีมะรักษาภรรยาที่ป่วยจากการกินผิดขณะอยู่เดือน ไม่มีแรง และ กินข้าวไม่ค่อยได้ ตัวเหลือง นายหลวงพาภรรยาไปรักษากับหมอยาคคนอื่น ๆ รวมทั้งหมอในโรงพยาบาลในเมืองทั้งในอำเภอปาย และเชียงใหม่ แต่ก็ไม่หายจากอาการเจ็บป่วยดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันนายหลวงมีลูกสาวอยู่ 2 คน และต้องการลูกชายเพื่อไว้สืบตระกูล แต่อาการเจ็บป่วยดังกล่าวทำให้ไม่สามารถที่จะมีลูกได้

เมื่อนายหลวงได้ข่าวว่าอาหมีมะมีความรู้ในเรื่องยาดีจึงได้มาปรึกษา และขอยาเพื่อไป รักษาอาการเจ็บป่วยของภรรยา อาหมีมะได้ให้ยาไป 2 ห่อ เมื่อภรรยานายหลวงได้กินแล้วอาการก็ เริ่มดีขึ้น เมื่อยาหมดจึงพาภรรยามาหาอาหมีมะอีกครั้ง และบอกอาหมีมะให้รักษาภรรยาของตน ให้หายขาด โดยเสนอจะให้รางวัลสมนาคุณเป็นเงิน 2,000-3,000 บาท อาหมีมะให้นายหลวงทำ ขันตั้งเพื่อขอให้รักษา หลังจากนั้นจึงได้วินิจฉัยความเจ็บป่วย โดยใช้การซักถามอาการ และการ ฆะตรวจจุดคนไข้ ก็พบว่ามียาพิษในท้อง หากสามารถรักษาอาการนี้หายก็สามารถที่จะให้กำเนิด ลูกได้อีกครั้ง จึงได้จัดเตรียมยาสมุนไพรให้ไปกินอีก โดยครั้งนี้อาหมีมะได้ใช้เวลารักษาคนป่วย นานถึง 2 เดือน จากนั้นคนไข้ก็หายเป็นปกติ คนไข้แข็งแรงขึ้นอย่างเดิม มีกำลังที่จะช่วยทำงานทั้ง งานบ้านและงานในไร่ได้ พร้อมกันนี้ได้ตั้งห้องอ่อน และอีก 8-9 เดือนต่อมาก็ให้กำเนิดลูกชายออกมา นายหลวงดีใจมากและได้นำเอาเอากะดั่ง ผัดข้าวมาให้อาหมีมะหนึ่งอันเพื่อเป็นการขอบคุณ

อาหมีมะบอกให้นายหลวงมาไหว้ผีครู โดยให้เอาไก่ผู้สีแดง 1 ตัว ขี้ผึ้ง 2 คู่ ฐูป 2 คู่ ผ้าแดงอีก 1 คอก พร้อมกับเงินอีก 30 รูปี แต่นายหลวงปฏิเสธโดยบอกว่าตนเองเป็นผู้รักษาภรรยา โดยให้ผีช่วย ไม่ใช่อาหมีมะเป็นคนรักษา อาหมีมะได้พยายามที่จะไปบอกกับนายหลวง 3-4 ครั้งว่า ต้องมาไหว้ผีครู ไม่อย่างนั้นจะเป็นการผิดต่อผีครู เงินที่สัญญาไว้ว่าจะให้ 2,000-3,000 บาทนั้นไม่ต้องจ่ายก็ได้ แต่ขอให้นำขันตั้งมาไหว้ผีครูก็พอแล้ว แต่นายหลวงก็ยังยืนยันว่าตนเองเป็นหมอผีและได้รับการรักษาตนเอง ไม่ใช่อาหมีมะ

หลังจากนั้นอีกประมาณ 1 เดือน อาหมีมะก็ล้มป่วย เธอเล่าว่า วันหนึ่งหลังเลิกงานแล้วตนเองก็นอนพักผ่อน วันต่อมาตนเองก็ไม่มีแรงและป่วยโดยไม่รู้ว่าจะเกิดจากสาเหตุอะไร และคืนวันนั้นขณะที่นอนอยู่ใกล้กองไฟก็ได้ตื่นไปอยู่บนกองไฟโดยไม่รู้ตัว และได้ส่งเสียงครวญคางออกมาอย่างไม่รู้ตัวเช่นกัน จนแม่ของสามีได้ยินจึงตื่นมาดู เมื่อเห็นว่าอาหมีมะนอนอยู่บนกองไฟจึงเข้าไปปลุกอาหมีมะให้ตื่นขึ้น แต่อาหมีมะก็ไม่วู้ตัว จึงได้อุ้มขยับอาหมีมะให้พ้นจากกองไฟ และได้ไปหาสมุนไพรมารักษาอาหมีมะ ขณะเดียวกันก็ให้คนไปตามสามีของเธอมาดูอาการ ทุกคนพยายามที่จะปฐมพยาบาลอาหมีมะจนแม่ของสามีกลับมาพร้อมกับสมุนไพรรักษา และได้รับการรักษาอาหมีมะ แผลที่เกิดจากไฟทุเลาลง แต่อาการป่วยของอาหมีมะยังไม่หาย จึงได้เชิญหมอผีมาดู หมอผีบอกกับอาหมีมะว่า ที่เธอเป็นเช่นนี้ เนื่องจากเธอผิดต่อผีครู สัญญาไว้กับผีครูแล้วไม่ทำตามสัญญา ผีครูจึงได้ลงโทษ และให้ไหว้ผีครูเสีย อาการเจ็บป่วยจะหายไปเอง รวมทั้งให้ทำพิธีเรียกขวัญชอหากด้วยธูปเป่าด้วย เพราะขวัญอาหมีมะไม่อยู่กับตัวแล้ว

เมื่อถามต่อผีที่มาลงหมอผีในเรื่องที่ผู้ป่วยที่มารักษากับอาหมีมะผิดสัญญาจะทำอย่างไร ผีได้แนะนำว่า ต่อไปเมื่อมีคนมารักษาก็ให้จัดยาให้แต่ไม่ควรกล่าวถึงผีครู เพราะหากกล่าวกับผีครูแล้วไม่ทำตามสัญญาก็จะทำให้ผิดผีครูอีก ครั้งต่อไปอาจจะเสียชีวิตได้ วันต่อมาอาหมีมะได้ทำพิธีไหว้ผีครูเพื่อขอขมา และทำพิธีเรียกขวัญ จากวันนั้นเป็นต้นมา อาหมีมะไม่ทำการรักษาใครอีกเลย หากใครป่วยอาหมีมะก็จะให้ยาไปกิน และจะคิดค่านั้นเป็นชุดๆ ไป ส่วนมากราคาประมาณ 30 บาท และหากเป็นยาที่หายากก็คิดราคา 50 บาท ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ต้องบอกกล่าวต่อ แนนจี้ชื่อมะหรือผีครู

อย่างไรก็ตาม อาหมีมะบอกว่า สมุนไพรรักษาที่ใช้โดยไม่ได้บอกต่อผีครู หรือไม่มีผีครูกำกับอยู่ก็สามารถรักษาให้หายได้เช่นกัน แต่จะไม่มีฤทธิ์เท่ากับการให้ผีครูช่วยรักษาพร้อมกับสมุนไพรมันๆ กล่าวคือ หากให้ผีครูรักษาด้วยจะหายได้อย่างรวดเร็ว แต่ถ้าไม่มีผีครูมาช่วยรักษาด้วยอาการเจ็บป่วยจะหายช้ากว่าเท่านั้น

แม้ว่าการขายยาห่อของอาหมีมะจะไม่ต้องบอกกล่าวต่อครู แต่หลังจากได้เงินจากการขายยาห่อ อาหมีมะจะนำเงินนั้นไว้ในมือแล้วบอกกล่าวกับผีครู ให้ผู้ที่ซื้อยาไปกินแล้วหาย แล้วจึงวางไว้บนหิ้งผีครู ก่อนนำเงินนั้นมาใช้จ่ายทุกครั้ง

อาหมีมะอธิบายการกระทำเช่นนั้นว่า ชาวบ้านมาขอซื้อยา เธอไม่ได้บอกต่อผีครู แต่เมื่อชาวบ้านซื้อยาห่อไปแล้ว เธอจะเอาเงินไว้ในมือแล้วบอกกับผีครูว่า เขามาซื้อยาไปกินเพื่อรักษาตัวเอง ให้เขา กินแล้วหาย จากนั้นจึงวางเงินไว้บนหิ้งผีครู กระนั้นก็ตาม แม้ว่าจะไม่บอกต่อผีครู ยานั้นก็ยังมียผล เพราะขณะที่เก็บยาสมุนไพรเธอได้บอกต่อแนจี่ซิมะ และบอกต่อเจ้าที่(อีต๋ามะ)แล้วว่า จะนำสมุนไพรนี้มารักษาคน ขอให้คนที่กินยานี้หายจากอาการเจ็บป่วยนั้นๆ ดังนั้น การบอกกับผีครูจะทำหรือไม่ก็ได้ แต่ตอนที่ไปเก็บสมุนไพรต้องบอกต่อเทพที่เป็นเจ้าของต้นยา หรือแนจี่ซิมะ และเจ้าที่เจ้าดอย(อีต๋ามะ) อยากรู้ก็ตาม หากไม่บอกต่อแนจี่ซิมะเลย เป็นการไม่แสดงความนับถือต่อผีครู ทำให้เวลาไปหาสมุนไพรจะหาไม่เจอ หรือไม่เห็นสมุนไพร แม้ว่าจะเดินผ่านก็ตาม หรืออาจจะเห็นบ้าง แต่เมื่อเก็บมาแล้วสมุนไพรที่ได้มาจะไม่ค่อยดี รักษาคนไม่ค่อยหาย

แม้ว่าอาหมีมะจะเก็บหิ้งผีครูของตนเอง แต่ภายหลังจากขายยาห่อให้กับผู้ป่วยที่ มาขอซื้อ เธอจะให้ผีครูช่วยผู้ป่วยหาย โดยนำเงินที่ได้มาเป็นเครื่องเซ่นให้กับผีครู แสดงให้เห็นถึงการข้ามไปมาระหว่างการเป็นหมอยากับคนขายยาห่อ นอกจากนี้วิธีการอธิบายของอาหมีมะสะท้อนให้เห็นถึงการปรับความสมดุลใหม่ที่ตั้งอยู่บนฐานวิถีคิดเดิม คือ ผีครูจะช่วยให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยนั้นๆ ได้ ภายใต้อาณัติตนเองนั้นเก็บหิ้งผีครูแล้ว

8. คนไข้ของอาหมีมะ

หลังจากที่เจ็บป่วยเพราะผิดผีครู อาหมีมะให้การรักษาให้กับชาวบ้าน โดยวิธีการขายยาห่อให้กับชาวบ้านที่มาขอให้รักษา มีชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านที่มาขอซื้อยากับอาหมีมะ เช่น ชาวบ้านที่ปางแบก บ้านน้ำฮู บ้านหนองป่าช้าง บ้านหนองตอง เป็นต้น

อาหมีมะเล่าให้ฟังว่า มีสามีภรรยาคู่หนึ่งอยู่ด้วยกันมา 5 ปีแต่ยังไม่มีลูกได้มาขอให้อาหมีมะช่วยจัดยาให้ อีกไม่นานก็ให้กำเนิดบุตรออกมา จนปัจจุบันมีลูกทั้งหมด 3 คน อาหมีมะบอกว่า ที่ชาวบ้านคู่นั้นไม่มีลูกเพราะว่า ในท้องมีพยาธิ หากกำจัดพยาธิได้จะทำให้มีลูกได้ อาหมีมะบอกว่า ยาที่จัดให้มีลูกนั้น ตอนมีลูกห้ามกินอย่างเด็ดขาด การทำให้ชาวบ้านคู่นั้นมีลูกได้ทำให้ชื่อเสียงของอาหมีมะเป็นที่รู้จัก และได้มีชาวบ้านทั้งคนเมือง มูเซอร์ ลีซู มาขอให้จัดยาให้

นอกจากนี้ อาหมีมะได้บอกเล่าถึงผู้ป่วยของตนเองที่ได้มาขอซื้อยาห่อไปกินเอง และสามารถรักษาเยียวยาความเจ็บป่วยนั้นได้ โดยยกตัวอย่างผู้ป่วยจากพื้นที่ต่างๆ ดังนี้ สามีภรรยา

หนึ่งจากบ้านหนองป่าข้างได้มาขอให้อาหมีมะจัดยาเพื่อให้มีลูก อาหมีมะจัดยาให้ไปกิน 5 หม้อ ตอนนี้ทั้งคู่มีลูก 2 คนแล้ว ชาวบ้านที่น้ำฮู มีชาวบ้านประจำเดือนมาแล้วปวดท้องมาก จึงมีญาติมาขอซื้อยากับอาหมีมะ ส่วนอีกกรณีหนึ่งเป็นชาวบ้านในตระกูลเล่าหมี มาปรึกษาว่าตนเองไม่มีลูก เมื่ออาหมีมะซักถามอาการต่างๆ จึงพบว่า เมื่อประจำเดือนมาจะปวดมาก อาหมีมะบอกว่า เป็นเพราะมีพยาธิในท้องจึงจัดยาให้กิน เมื่อกินยาแล้วอาการปวดประจำเดือนจึงหายไป และมีลูกได้ในเวลาต่อมา

อาหมีมะเล่าให้ฟังว่า มีคนในหมู่บ้านป่วยเป็นโรคอาตุเสียะ แต่ไม่ได้ไปรักษาให้เขา เพราะเขาไม่ได้มาขอให้รักษา การไปรักษาให้โดยไม่ขอเป็นการผิดผี จะต้องให้ผู้ป่วยมาขอให้รักษาให้ จึงจะสามารถรักษาให้เขาได้

“แต่ถ้าเรากับเขาไปด้วยกันแล้วเกิดอุบัติเหตุขึ้นก็สามารถที่จะรักษาให้เขาได้ แต่ต้องบอกเขาก่อนว่าจะให้เรารักษาหรือไม่ หากให้รักษาเราก็จะรักษา โดยไม่ได้คิดเงิน หรือหากเราไปเห็นเขากำลังจะตายก็สามารถเข้าไปช่วยเขาได้ แต่อาจจะให้ยาสมุนไพรไปลองรักษาดู และอาจจะบอกกับคนป่วย หรือกับญาติของคนป่วยว่า ลองเอาสมุนไพรนี้รักษาดู อาจจะรักษาได้ เขาอาจจะไม่เอาไปรักษาก็ได้ ถ้าเขาหายจากอาการเจ็บป่วยเราก็จะได้บุญด้วย ส่วนเรื่องเงิน ถ้าเขาไม่มีเงินก็ไม่เป็นไร หรือหากว่าหายจากอาการเจ็บป่วยแล้วอาจจะเอาเงินมาให้ 5 บาท 10 บาทก็ได้ ถ้าไม่เอาเงินก็ไม่ดี”

บางกรณี อาหมีมะรักษาผู้ป่วยฉุกเฉิน เธอจะใช้ยาที่ตนเองเก็บไว้รักษาผู้ป่วย อย่างเช่นกรณีหนึ่ง ด้ว-เม็ยคู่หนึ่งทะเลาะกัน เม็ยกินฝิ่นดิบจำนวนมากเพื่อฆ่าตัวตาย ลูกได้มาตามเธอให้ไปรักษา เธอได้นำเอาไก่อโยฟูฟู และไก่อโยฉีฉี รวมถึงอากาศซีโต ต้มให้ผู้ป่วยดื่ม หลังจากกินแล้วสักพักหนึ่งผู้ป่วยอาเจียนออกมา วันรุ่งขึ้นต้มให้กินอีกก็ลุกขึ้นได้ เธอเล่าให้ฟังว่า ก่อนหน้านี้ญาติพี่น้องได้เอาผงชูรสให้กินเพื่อให้อาเจียนออกมา รวมทั้งเอายาจากในเมืองมาให้กินก็ยังไม่หาย แต่เมื่อเอายาของเธอไปกินแล้วก็อาเจียนออกมา หลังจากนั้นก็หายเป็นปกติ

นอกจากจะต้องรักษาคนภายนอกครบครันแล้ว อาหมีมะก็เป็นผู้รักษาคนในครอบครัว ลูกและสามีของตนเอง ในช่วงปี 2530 พ่อยี้ก้อผู้เป็นสามีเจ็บท้องมาก ซึ่งเมื่อก่อนจะเจ็บเพียงเล็กๆ น้อยๆ กินยาสมุนไพรก็ไม่ค่อยหาย เป็นระยะเวลากว่า 6 ปี จนในช่วงปี 2530 เจ็บท้องอย่างมาก และคิดว่า ยาสมุนไพรของอาหมีมะไม่สามารถที่จะรักษาให้หายได้ รวมถึงได้พยายามที่จะรักษาตนเองด้วยความรู้ที่ตนเองมีแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ อาการปวดท้องยังเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

วันหนึ่งจึงได้เดินทางไปหาหมอที่โรงพยาบาลอำเภอปาย หมอได้เอกซเรย์ดูภายใน แล้วบอกว่า พ่อยี้ก้อมีเนื้องอกอยู่ในกระเพาะปัสสาวะ เม็ดขนาดเท่าหัวนิ้วโป้งมือ หมอได้บอกวิธีการรักษา

คือ การผ่าตัด ซึ่งจะผ่าตัดที่โรงพยาบาลไม่ได้ เนื่องจากเครื่องมือไม่พร้อมจะต้องไปผ่าตัดที่จังหวัดเชียงใหม่ และได้นัดหมายกันอีกหนึ่งอาทิตย์ให้พอยี่ก้อไปหาหมอที่โรงพยาบาล และจะพาไปที่เชียงใหม่ เมื่อกลับมาถึงบ้านได้บอกเรื่องดังกล่าวกับอาหมีมะ พร้อมกับบอกว่าตนเองนั้นกลัวการผ่าตัด ไม่อยากผ่าตัดเลย อาหมีมะเมื่อรู้ว่าสามีป่วยเป็นโรคนี้จึงได้เข้าไปหาตัวสมุนไพรในป่า หลังจากนั้นอีกครั้งวันอาหมีมะกลับมาพร้อมกับสมุนไพร 3 ชนิด นำมาต้มให้สามีดื่ม และให้กินยานี้แทนน้ำ และห้ามดื่มเย็น

พอยี่ก้อเล่าให้ฟังว่า หลังจากกินสมุนไพรได้หนึ่งวัน เมื่อเวลาปัสสาวะออกมาจะแสบ และมีเม็ดสีขาวเล็กๆ ออกมาด้วย วันที่สองการปัสสาวะก็ยังมีเม็ดสีขาวเล็กๆ ออกมา บางเม็ดมีขนาดเท่านิ้วก้อย พอยี่ก้อ บอกว่า วันนั้นเป็นวันที่รู้สึกแสบขณะปัสสาวะออกมามากกว่าวันอื่น ในวันที่สามพอยี่ก้อก็ยังปัสสาวะออกมาพร้อมกับก้อนนิ่วแต่มีขนาดเล็กจึงไม่แสบมากเท่าไร เมื่อเข้าวันที่สี่อาการปวดท้องก็หายไป พอครบหนึ่งสัปดาห์ตามที่หมอนัดพอยี่ก้อไม่ได้ไปที่โรงพยาบาล หลังจากนั้นประมาณ 1 ปี พอยี่ก้อได้เดินทางไปไปที่ตัวอำเภอป่าและได้พบกับหมอคนเดิมระหว่างทาง หมอถามว่าทำไมจึงไม่มาตามนัด พอยี่ก้อได้บอกกับหมอว่าตนเองหายปวดท้องแล้ว และไม่ต้องผ่าตัดแล้ว หมอไม่เชื่อและได้พาพอยี่ก้อไปตรวจอีกครั้ง และไม่พบก้อนนิ่วในกระเพาะปัสสาวะ พอยี่ก้อเล่าให้ฟังว่า การตรวจครั้งนั้นได้สร้างความมั่นใจให้กับหมอมาก และได้ถามว่าทำอย่างไรนิ่วจึงหายไป ตนเองจึงได้บอกไปถึงการรักษาด้วยวิธีการของอาหมีมะ จวบจนถึงปัจจุบันนี้พอยี่ก้อไม่ปวดท้องเนื่องจากอาการนี้ไปอีกต่อไป

เมื่อพอยี่ก้อได้หายจากอาการเจ็บป่วยแล้ว ก็ได้นำเอาไก่ผู้ 1 ตัว ดอกไม้ ชีผึ้ง และเงินอีก 30 แถบไปไหว้แ่นจี่ซือมะ หรือผีครูของอาหมีมะ แม้ว่าอาหมีมะจะเก็บหิ้งผีไว้แล้ว และพอยี่ก้อไม่ได้นำขันตั้งไปบอกก่อนรักษา แต่พอยี่ก้อบอกว่า เมื่ออาหมีมะรักษาตนเองจนหายก็ต้องไหว้ผีครู เพราะไม่เช่นนั้นอาจผิดผีได้ ผีครูอาจจะทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้อีก

ลูกที่ได้รับการดูแลรักษาจากอาหมีมะ เช่น อาซือมะ เล่าให้ฟัง ลูกชายคนที่ 4 ป่วยเป็นโรคธาตุเสียว ซึ่งแปลว่า "ลูกไฟ" ลักษณะของอาการป่วยดังกล่าว จะปรากฏให้เห็นจากการมีรอยช้ำขึ้นตามแขน หรือขา และตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย บริเวณรอยช้ำจะร้อนคล้ายกับไฟ ผู้ป่วยจะแสบร้อนบริเวณดังกล่าว อาหมีมะบอกว่า หากไม่รับรักษาอาการดังกล่าวจะเคลื่อนไปยังหัวใจหรือศีรษะ จะทำให้ตายในที่สุด เธอได้รักษาอาการดังกล่าวให้กับลูกชายคนนี้ อีกครั้งหนึ่งที อาซือมะได้เข้ามาทำงานในเชียงใหม่ และป่วยเป็นโรคกระเพาะ และรักษาตัวที่โรงพยาบาลเชียงใหม่ แต่ก็ยังไม่หายจากอาการเจ็บป่วยนั้น จึงได้มาขอยากับแม่ที่บ้าน อาหมีมะจัดยาให้ลูก

ชายไป 5 ห่อ พร้อมกับกำชับว่าต้องกินอย่างไรบ้าง หลังจากนั้นลูกชายก็หายจากอาการเจ็บป่วย ทุกครั้งหลังจากที่รักษาลูกจนหายจากอาการเจ็บป่วย อาหมีมะก็จะเลี้ยงผีครูของตนเอง

การรักษาพยาบาลผู้ป่วยของอาหมีมะมีขีดจำกัดเฉพาะความสามารถของคนที่สามารถตรวจดูอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วยได้เท่านั้น หากไม่สามารถวินิจฉัยได้ว่าป่วยเป็นอะไร อาหมีมะก็ไม่สามารถที่จะรักษาได้ แม้ว่าจะมียาสมุนไพรและรู้วิธีการรักษาก็ตาม อย่างกรณีโรคนี้ของพ่อยี่ก่อ และกรณีดังต่อไปนี้ ซึ่งอาหมีมะเล่าให้ฟังว่า มีหญิงลี้ชู้ บ้านดอยผีลู พาลูกชายไปหาหมอ เพราะปัสสาวะไม่ออก ตอนนั้นรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล หมอได้ผ่าเอาก้อนนิ่วออกมาแล้ว ตอนแรกเขา มาที่บ้าน หน้าใจ แต่เธอไม่รู้ว่อาการป่วยนั้นคืออะไร จึงให้การรักษาไม่ได้ อาหมีมะบอกว่า ตนเองไม่สามารถที่จะตรวจภายในได้ แต่ถ้ารู้ว่าอาการป่วยนั้นเกิดขึ้นเพราะก้อนนิ่ว ก็มียาที่จะทำให้หายจากอาการดังกล่าวได้

อาหมีมะเล่าให้ฟังว่า ตนเองไม่สามารถที่จะรักษาอาการ หรือโรคที่ไม่เคยรู้ หรือไม่เคยปรากฏมาก่อน แต่หากจะให้รักษาก็จะรักษาตามอาการที่เกิดขึ้น โดยจะบอกกับผู้ป่วยก่อนว่า ทดลองเอายาไปกิน หากไม่หายก็อย่าว่ากัน การให้ยาไปกินจะไม่คิดเงิน ทั้งนี้เนื่องจากการ ทดลองยาสมุนไพร แต่หากอาการดีขึ้น และต้องการยาหม้อต่อไปก็ต้องคิดเงินค่ายานั้นๆ

นอกจากภาพของการเก็บผีครู และรักษาความเจ็บป่วยโดยใช้ยาห่อ แต่เป็นยาห่อที่ชาว บ้านทั่วไปรู้ว่า อาหมีมะนั้นมีความเชี่ยวชาญในการรักษาอาการเจ็บป่วยได้ดีที่สุด โดยเฉพาะยา ห่อที่รักษาอาการเกิดลูกยาก กินผิด เป็นต้น นอกจากนี้ เธอยังมีชื่อเสียงในเรื่องการฟื้นฟูสุขภาพ หญิงหลังคลอดบุตร เช่น เลือดเสีย บำรุงเลือด กินของแฉลง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การขายยาห่อ ของอาหมีมะไม่ได้เพียงการจัดสมุนไพรไว้ในห่อรอขายเท่านั้น แต่เธอจะฟังอาการของผู้ป่วยก่อน เพื่อวินิจฉัยก่อนว่าผู้ป่วยนั้นเป็นอะไรก่อนจัดยาห่อให้

9. การถ่ายทอดความรู้

อาหมีมะบอกว่า ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรจะบอกให้คนอื่นรู้ไม่ได้ เพราะจะทำให้ยา เสื่อม รักษาไม่ได้ผล แต่จะถ่ายทอดความรู้นี้จะถ่ายทอดให้กับลูกหลานที่สนใจได้ และหากลูก หลานได้รับความรู้ไปแล้ว สามารถที่จะรักษาคนได้ ก็จะต้องมารับผีครู ซึ่งจะต้องใช้เงินแถบ 30 แถบ ใ้ผู้แดง 1 ตัว รูป เทียน และผ้าแดง 1 ผืน หรือบางคนไม่ต้องรับผีครูก็ได้ หากไม่ต้องการ รักษาคนอื่น แต่จะใช้เพื่อรักษาตนเองเท่านั้น

“แม้ว่าเป็นญาติพี่น้องกันทั้งในฝ่ายของเราเองและฝ่ายของสามี หากไม่มาเสียค่าครูก่อนก็ ไม่สามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ให้ได้ เนื่องจากผิดผีครู ถ้าบอกกับคนอื่น เป็นการผิดผีครู แต่ถ้า

เสียเงินแล้วค่อยบอกและสอนพี่ชมนไพร จึงไม่เป็นการผิดผิดใคร หากผิดผิดใครแล้วตัวเราเองจะไม่สบาย ยาที่จะนำมาใช้ก็จะไม่ดีด้วย ยาที่เขารู้หมดแล้ว จะไม่มีประโยชน์ เอามารักษาคนแล้วจะไม่หาย" อามมีมะจะใช้ผิดครูเป็นเงื่อนไขในการถ่ายทอดความรู้ และอีกประเด็นหนึ่งคือ หากความรู้ดังกล่าวถูกเผยแพร่ไปสู่คนอื่นมากจะทำให้ยาเสื่อม รักษาคนไข้ไม่หายจากอาการเจ็บป่วย

เมื่อถามอามมีมะว่า หากเป็นญาติพี่น้องที่รู้จักกันดีมากๆ จะถ่ายทอดความรู้ให้หรือไม่ เธอบอกว่า ก็อาจจะบอกพี่ชมนไพรบางชนิดให้เท่านั้น ไม่บอกทั้งหมด และจะไม่บอกพี่ชมนไพรที่เป็นยาแม่ให้ จะบอกแต่สมุนไพรที่เป็นยาลูกเท่านั้น

"สมุนไพรที่เป็นยาลูกก็รักษาหายเหมือนกัน แต่จะใช้เวลามากกว่า หากมียาแม่ด้วยจะทำให้อาการเจ็บป่วยนั้นหายเป็นปกติได้เร็วกว่า" อามมีมะอธิบายความแตกต่างของยาลูกและยาแม่

สำหรับผู้ป่วยที่มารักษาจนหายแล้วนำขันตั้งมาไหว้ผิดครู เธอบอกว่าสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ป่วยคนนี้ได้ หากเขาต้องการที่จะเรียนรู้ ไม่ถือว่าเป็นการผิดผิดใคร เพราะได้เสียค่าครูแล้ว แต่ที่ผ่านมายังไม่เคยทอดความความรู้กับใครในลักษณะเช่นนี้

สำหรับอามมีมะเองได้รับการถ่ายทอดความรู้มากจากอามมีมะ เล่าหมี ผู้เป็นน้ำสาว ซึ่งเป็นลูกของนายเงาะกลางถาง เล่าหมีผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับน้ำสาว ในขณะที่พ่อของน้ำสาวได้รับการถ่ายทอดมาจากอาพิตะตะ เล่าหมี ผู้เป็นปู่ของน้ำสาวอีกชั้นหนึ่ง

ลักษณะการถ่ายทอดความรู้จะเกิดขึ้นใน 3 ระดับ กล่าวคือ ภายในครอบครัว ภายในตระกูล และคนนอก ซึ่งทั้งสามลักษณะมีความเหมือนกันอย่างหนึ่ง คือ เมื่อมีความรู้ความชำนาญแล้วต้องการรักษาให้กับผู้อื่นหรือเป็นหมอยา จะต้องมารับผิดครูซึ่งต้องเสียค่าครูเป็นเงิน 30 แถบ ไก่ผู้แดง 1 ตัว กล้วย เทียน และผ้าแดง 1 ผืน

10. การเรียนรู้การรักษาพยาบาลเพิ่มเติม

ความรู้ในเรื่องสมุนไพรและวิธีการรักษาพยาบาลของอามมีมะไม่ได้มาจากน้ำสาวเพียงเท่านั้น อามมีมะบอกว่า เธอได้เรียนรู้จากแม่และหมอยาอีกคนหนึ่ง ความรู้ทั้งสองกรณีนี้เกิดขึ้นในช่วงที่เธอได้เข้าไปอยู่ในเหตุการณ์นั้นๆ

เธอได้เรียนรู้การใช้สมุนไพรรักษาโรคนี้จากแม่ ในขณะที่แม่ของเธอได้รักษาความเจ็บป่วยดังกล่าวให้กับญาติผู้ชายคนหนึ่ง เธอได้เข้าไปช่วยแม่หาสมุนไพร และช่วยต้มสมุนไพรให้กับแม่ จากนั้นเธอก็ได้ความรู้เพิ่มเติมเข้ามา

นอกจากนี้ เธอได้เรียนรู้สมุนไพรจากตระกูลเล่าหวาง เมื่อครั้งที่น้ำสาวของนายยี่ก่อเป็นลม ได้เรียกอาซื่อมะ เล่าหวาง มารักษาให้ เธอได้ไปช่วยอาซื่อมะเก็บสมุนไพรเช่นกัน จากนั้นเธอได้เฝ้าสังเกตดูวิธีการรักษา เธอเห็นอาซื่อมะนำสมุนไพรที่เธอช่วยเก็บนั้นไปต้ม เมื่อได้นำยา

สมุนไพรแล้วก็นำมาหยอดลงริมฝีปากของผู้ป่วยจนผู้ป่วยเริ่มจะรู้สึกตัว และเมื่อรู้สึกตัวบ้างแล้วก็ให้ดื่มน้ำยาสมุนไพรต่อ ก็หายเป็นปกติ เมื่อหายไปแล้ว 1 เดือน นางสาวของนายก็ได้นำเงิน 500 บาทไปให้อาซือมะ เล่าหวาง และพูดแสดงความขอบคุณ มีการพูดในลักษณะระลึกถึงบุญคุณว่า ถ้าไม่ใช่อาซือมะ นางสาวคงตายไปแล้ว เป็นต้น ส่วนแม่เฒ่าไม่ต้องเสียค่าเรียนรู้ หรือเสียค่าฝึก เพราะได้เรียนรู้จากการช่วยเหลืออาซือมะเก็บสมุนไพร

การเรียนรู้สมุนไพรเพิ่มเติมของอาหมีมะยังเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา บางครั้งเฒ่าเข้ามาเฝ้าเพื่อบอกตัวยาสมุนไพร ให้รักษาอาการเจ็บป่วย เธอรู้จักพืชสมุนไพรที่เฒ่าบอก แต่ยังไม่ทันทดลองใช้สมุนไพรนี้ในการรักษาผู้ป่วย

11. อาการเจ็บป่วยที่อาหมีมะรักษาให้หายได้

อาหมีมะบอกว่า ตนเองสามารถที่จะรักษาอาการเจ็บป่วยได้ ดังนี้

1. ตัวเหลือง อ่อนเพลีย กินข้าวไม่ค่อยได้ มีอาการน้ำลายไหลออกมาจากปาก
2. กินผิด ไม่สบายใจ หากกินยาสมุนไพรแล้วจะอาเจียนออกมาแล้วอาการดังกล่าวจะหายเป็นปกติ
3. ไข้ป่า อาหมีมะบอกว่า มีชาวบ้านที่ป่วยแล้วไปโรงพยาบาล แต่รักษาไม่หายจึงกลับมาที่หมู่บ้าน และมาขอให้เธอรักษา อาหมีมะได้ต้มยาสมุนไพรให้กับผู้ป่วย หลังจากที่ได้รับออกมาก็หายจากอาการไข้ป่าดังกล่าว แต่เธอบอกว่า ไม่ทุกครั้งที่อาการดังกล่าวจะหายไป
4. นิ่ว ใช้พืช 3 ชนิด มีสองชนิดที่ปลูกเอง อีกหนึ่งชนิดต้องไปเก็บในป่า
5. รักษาอาการที่เรียกตามภาษาอีสานว่า “อะตุะเยะ” อาการดังกล่าวจะมีรอยช้ำคล้ายไฟไหม้บริเวณแขน หรือขา บริเวณบาดแผลดังกล่าวจะร้อน แดง เจ็บ และแสบ รอยช้ำดังกล่าวเคลื่อนที่ได้ และหากเคลื่อนไปที่หัวใจ หรือศีรษะ ก็จะทำให้เสียชีวิต อาหมีมะเล่าให้ฟังว่า เคยมีคนในหมู่บ้านป่วยเป็นโรคดังกล่าว ได้ไปรักษาที่โรงพยาบาล และให้หมอรักษา ก็ยังไม่หาย เมื่อลูกชายอาหมีมะไปเห็น จึงบอกให้มาหาแม่ แต่ชาวบ้านคนนั้นไม่เชื่อ ผลสุดท้ายอาการดังกล่าวได้เคลื่อนไปยังหัวใจ และเสียชีวิตไปในที่สุด สมุนไพรที่ใช้รักษาอาการดังกล่าวเรียกว่า อะตุะเยะแนซี ประกอบด้วยพืช 2 ชนิด
6. การรักษาดูแลหญิงหลังคลอดบุตร พืชสมุนไพรที่ใช้สำหรับหญิงหลังคลอดลูกอยู่ไฟ สำหรับโสมตัว(อบ) และอาบ จะใช้สมุนไพร 10 ชนิด นำมาต้มแล้วนำไปโสมตัว โดยใช้ไม้ไผ่ 4 ท่อนมาก่อเป็นกระโจม(คล้ายบ้านของอินเดียแดง) เอาผ้าคลุมรอบให้หมด

แล้วนำเอาหม้อที่ต้มสมุนไพรไปวางไว้ข้างใน แล้วให้หญิงที่คลอดลูกเข้าไปอยู่ข้างใน การนั่งข้างในจะต้องหลับตาด้วย เพื่อป้องกันไอระเหยที่อาจมีพิษทำร้ายดวงตาสมุนไพรทั้ง 10 ชนิดใช้ใบหรือยอดอ่อน ยกเว้นไม้เกี้ยวที่จะเป็นลำต้นของต้นสนที่นำมาทำเป็นเกี้ยวแล้ว

7. ลักษณะอาการที่เกิดขึ้นเนื่องจากเดินทางแล้วบัสสาวะออกมาเป็นสีแดง ใช้พืช 2 ชนิด นำมาต้มดื่มรักษาอาการดังกล่าว
8. อาการคัดนมของแม่ลูกอ่อน เกิดขึ้นเมื่อเด็กกินนมแล้วไอ ทำให้น้ำนมตัน ทำให้ผู้เป็นแม่ปวดนมมาก และมีอาการหนาวสั่น กินข้าวไม่ค่อยได้ จะใช้รากของพืช 3 ชนิด นำมาต้มให้แม่ดื่มรักษาอาการดังกล่าว
9. เมื่อมีอาการเจ็บท้องเหมือนมีดแทง หรือกินพริกแล้วปวดท้องมาก ใช้รากพืช 1 ชนิด คือ กะปุนแฉะ นำมาต้มดื่ม หรือเคี้ยวกินสดๆ ก็ได้
10. โรคกระเพาะ มีอาการกินแล้วท้องอืด เรอ ผายลม เจ็บท้อง เมื่อกดท้องแล้วจะรู้สึกท้องเต้นตุบๆ ใช้รากของพืช 3 ชนิด นำมาต้มดื่ม
11. แม่หญิงคลอดลูกแล้วเจ็บท้อง และสามารถที่จะเอาเลือดที่ไม่ดีออก ทำให้เลือดดี แข็งแรงดี สมบูรณ์ และเจริญอาหาร โดยใช้สมุนไพร
12. กระดูหัก

สำหรับวิธีการที่ใช้สมุนไพรและวิธีการปฏิบัติในการโหมตัว และอาบน้ำ จะต้องต้มสมุนไพรให้นานๆ โดยเปลี่ยนถ่ายน้ำ 2-3 ครั้ง แล้วบีบคูนสมุนไพรที่ต้มว่าเปื่อยแล้วหรือยัง หากเปื่อยแล้วแสดงว่าใช้ได้แล้ว การต้มสมุนไพรไม่สุกจะทำให้คัน เมื่อนั่งโหมตัวจะต้องนั่งปิดตา เพราะหากไม่ปิดตา อาจจะทำให้ตาเสียได้ เมื่ออบตัวจนน้ำสมุนไพรอุ่นพออบได้ก็ใช้อาบน้ำต่อการโหมตัว และอาบน้ำจะต้องทำในช่วงอยู่เดือน ครั้งแรกจะเป็นการโหมตัว ส่วนครั้งที่ 2 และ 3 จะเป็นการอาบน้ำยาสมุนไพรดังกล่าว หลังจากโหมตัว และอาบน้ำแล้วจะต้องนอนหม่มผ้า ห้ามสัมผัสกับอากาศเย็นทันที เพราะจะทำให้มีอาการที่ชาวบ้านเรียกว่า "โรคหนาวง่าย" (กล่าวคือ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศเพียงเล็กน้อยก็จะทำให้หนาวสั่นได้) นอกจากนี้ ขณะที่อยู่เดือนห้ามกินไก่แห้งเหลือง ปากเหลือง และไก่ขาว ห้ามกินเนื้อหมู และห้ามกินข้าวเหนียว

นอกจากนี้ อาหมี่มะยังบอกอีกว่า การรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพรจะมีข้อห้ามบางประการ เช่น ห้ามกินของเปรี้ยว เช่น ผักดอง มะนาว หรืออาหารอื่นๆ ที่มีรสเปรี้ยว เพราะถือว่าเป็นของแสลง และห้ามดื่มชา เนื่องจากฤทธิ์ของชาจะไปล้างยาที่กินเข้าไป

12. วิธีคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วยของอาหมีมะ

ในช่วงเดือนมิถุนายน 2543 อาหมีมะได้ฆ่าไก่ 1 ตัว ให้พ่อยก้อไหว้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นผีพี่ชายของพ่อยก้อ เพื่อให้ดูแลรักษาหลานชายและหลานสาวที่อยู่โรงพยาบาลให้หายเร็วๆ และได้ซื้อไก่มา 2 ตัวเพื่อให้ลูกชายซึ่งเป็นพ่อของหลานนำไปเลี้ยงเทพฟ้าผ่า หรืออิงซูหนี เพราะเชื่อว่า ผีตนนี้เป็นผู้ทำให้หลานทั้งสองป่วย

ก่อนหน้านั้นทั้งหลานชาย และหลานสาวของอาหมีมะได้ไปโรงพยาบาลเพื่อรักษาโรคผิวหนัง คือมีลักษณะเป็นตุ่มคันสีแดงก่อน เมื่อปล่อยทิ้งไว้จะแข็งและใสขึ้น หลังจากนั้นตุ่มคันจะแตกและมีน้ำเหลืองออกมา เมื่อถามอาหมีมะว่า ทำไมถึงไม่รักษาเอง หรือว่าอาหมีมะไม่มียารักษาโรคนี้ อาหมีมะตอบว่า มียาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนี้ แต่เป็นยาที่ใช้รักษาแผลที่ยังไม่ใหญ่มาก ตอนแรกๆ ก็รักษาให้จนหาย แต่กลับมาเป็นอีก และเป็นมากขึ้น เมื่อใส่ยาเด็กก็ร้องไห้เพราะแสบแผล จึงต้องพาไปโรงพยาบาล อาหมีมะบอกว่า สมุนไพรของเธอเหมาะสำหรับผู้ใหญ่เพราะพวกเขาทนแสบแผลได้ แต่เด็กจะทนไม่ได้

อาการป่วยของหลานทั้งสองคน อาหมีมะได้รักษาหายไปแล้วในครั้งแรก แต่หลานกลับมาเป็นอีกครั้งและเป็นมากขึ้น การที่หลานกลับมาแสดงอาการป่วยเช่นนี้อีกแสดงว่า ผีกระทำให้หลานเจ็บป่วย ซึ่งเป็นความเห็นเดียวกันกับพ่อยก้อ จึงให้หมอดี (หนีผะ) ดูว่าอาการเจ็บป่วยของหลานเกิดจากอะไร ผีได้บอกว่า หลานทั้งสองของอาหมีมะติดต่อเทพฟ้าผ่า (อิงซูหนี) ดังนั้นจะต้องทำพิธีเลี้ยงเทพดังกล่าว

ในช่วงแรก หลานชายเจ็บป่วยเพียงคนเดียว และยังรักษาตัวไม่หาย ต่อมาไม่นานหลานสาวอีกคนหนึ่งก็มีอาการที่ไม่แตกต่างกันอีก จึงทำให้มั่นใจว่าเทพดังกล่าวเป็นผู้กระทำ และระหว่างที่หลานรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล อาหมีมะก็จะนำไปให้พ่อยก้อเลี้ยงเทพอิงซูหนี

อาหมีมะฆ่าไก่เลี้ยงเทพอิงซูหนีมา 3 ครั้งแล้ว แต่หลานทั้งสองก็ยังไม่หายจากอาการเจ็บป่วย การฆ่าไก่ครั้งที่ 4 จึงเกิดขึ้นเพื่อเลี้ยงเทพองค์เดิม เธอบอกว่า การเลี้ยงผีครั้งก่อนๆ ได้เลี้ยงทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เพราะเชื่อว่า เทพอิงซูหนีพักอาศัยอยู่ ณ ที่นั้น แต่เทพเจ้าฟ้าผ่าองค์นี้ไม่อยู่เป็นที่ทางที่แน่นอน แต่จะเดินทางไปตลอดเวลา ทำให้การเลี้ยงครั้งก่อนๆ นั้น เทพคงไม่ได้รับคำขอขมา และไม่ได้รับเครื่องเซ่นที่มอบให้ เพราะหลานยังไม่หายจากอาการเจ็บป่วย แต่คราวนี้ได้ให้หมอดี หรือหนีผะดูให้แล้วว่าเทพองค์นี้อยู่ตรงไหน ซึ่งครั้งนี้ได้ดูออกมาว่า เทพองค์นี้ประทับอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ บริเวณที่เคยมีต้นไม้ที่ฟ้าผ่าลงมา

"ก่อนหน้านี ได้เลี้ยงผีไป 3-4 รอบแล้ว แต่หลานก็ยังไม่หายจากอาการเจ็บป่วย คราวนี้ได้ไหว้เทพอิงซูหนีแล้วก็น่าจะหายได้แล้ว"

หากผีเป็นผู้กระทำให้ผู้คนเจ็บป่วย ยาของอาหมีมะก็ไม่มีประโยชน์ที่จะเยียวยารักษาอาการเจ็บป่วยให้กับคนไข้ได้ ดังนั้นการรักษาจะต้องทำพิธีเพื่อขอขมาที่ได้ล่วงเกินผีตนนั้นๆ

ในวิธีคิดเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลของอาหมีมะ ความเจ็บป่วยเกิดจากสาเหตุหลัก 2 ประการนั่นคือ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากธรรมชาติ ซึ่งจะใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาล และความเจ็บป่วยที่เกิดจากพลังเหนือธรรมชาติ จะใช้วิธีการประกอบพิธีกรรม

3.2 อาตัมพะ เลาลี : หมอยาที่เป็นหมอผี รักษาคนไข้ด้วยยาผีบอก

อาตัมพะ เลาลี ปัจจุบันอายุ 44 ปี ทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวของกรมป่าไม้ประจำอยู่ที่บ้านหน้าไซ เขาเคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหน้าไซ ในระหว่างปี พ.ศ. 2541-2542 สำหรับตำแหน่งประจำชุมชนลีซอ คือ เป็นหมอผี หรือหนี่มะ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการรักษาพยาบาลผู้ป่วย นอกจากนี้ ในอดีต อาตัมพะเคยดำรงตำแหน่งแพทย์ประจำตำบลป่าเงี้ยว และได้รับการฝึกเป็นหมอยาพื้นบ้านที่ประจวบคีรีขันธ์ และทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการอีกหลายหน่วยงาน ชีวิตของอาตัมพะจึงสัมพันธ์กับคนนอกชุมชนลีซอค่อนข้างมาก

อย่างไรก็ตาม การทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งเคยเป็นกรณีพิพาทกับชาวบ้านทำให้อาตัมพะอยู่ในสภาพที่ไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนบ้านหน้าไซเท่าที่ควร แม้ว่าอาตัมพะพยายามที่จะอธิบายว่า เขาต้องการเชื่อมการทำงานของภาครัฐกับชาวบ้านให้ไปด้วยกันได้ และเขาจะเป็นสื่อกลางระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้าน กระนั้นก็ตาม อาตัมพะก็ยังไม่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเท่าที่ควร แม้ว่าเขาจะอพยพมาอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้ 10 กว่าปีแล้วก็ตาม

ขณะที่เขายังเป็นเด็ก เขาเป็นเด็กใฝ่รู้ ทำให้อาตัมพะได้เรียนรู้สิ่งอื่นๆ มากกว่าเด็กในวัยเดียวกันเมื่ออาตัมพะอายุได้ 14-15 ปี ได้เรียนรู้การสานตะกร้า กระจต็บข้าว และนำสิ่งที่ตนเองประดิษฐ์ออกขายได้ในราคาใบละ 5 บาท เขาขอเรียนวิชานี้กับคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน ใช้เวลาฝึกอยู่นานจึงสามารถสานตะกร้า และกระจต็บข้าว ออกมาขายได้ อาตัมพะจะใช้เวลาในช่วงที่รับจ้างเลี้ยงม้าให้กับชาวบ้าน เก็บหาไม้ไผ่เพื่อนำมาสานเครื่องใช้เหล่านั้น เมื่ออายุ 18 ปี เขาได้เรียนรู้การตีเหล็กจากพ่อ สามารถที่จะตีมีด ขวาน ได้ นอกจากนี้ เขายังมีความสามารถในการตีเครื่องเงินต่างๆ เช่น แหวน ตุ่มหู และกำไล เป็นต้น

1. การเรียนรู้สมุนไพร

อาตัมพะบอกว่า ตนเองเรียนรู้ยาสมุนไพรจากชื่อพุมุ และย่า ขณะนั้นตนเองยังเป็นเด็กอายุประมาณ 7-8 ขวบ และเนื่องจากแม่ทิ้งเขาไปตั้งแต่อายุได้เพียง 40 วัน ทำให้สนิทสนมกับย่า ซึ่งต่อมาได้เป็นครูสอนสมุนไพร

“เวลาเข้าไปเที่ยวป่า หรือไปไร่ ผมจะตามไปด้วยเสมอ หรือบางที่ยาออกไปหาสมุนไพร ก็ตามไปด้วย เมื่อเจอสมุนไพร ยาก็จะชี้ให้ดูว่านี่เป็นสมุนไพร ใช้รักษาโรคโน้น โรคนี้ แล้วจะเด็ดใบมาให้ดู บอกให้จำไว้ เผื่อได้ใช้ประโยชน์”

หลายครั้งอาต๋ำผะเห็นยารักษาคนไข้โดยใช้ยาสมุนไพร ทำให้เขาจดจำขั้นตอนการใช้สมุนไพร และการรักษาพยาบาลของยาได้ ยาสอนให้เรียนรู้การรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ แผลสด-เน่า กระจกหัก ใช้หนวดสั้น ตัวร้อน ขับเลือด และกินผิด ความจริงยาได้สอนมากกว่านี้ แต่เขาจำได้เพียงเท่าที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น

แม้ว่าอาต๋ำผะได้ใกล้ชิดย่าจนเธอเสียชีวิต แต่เขามีโอกาสที่จะเรียนรู้สมุนไพรกับย่าไม่มากนัก เพราะต้องช่วยครอบครัวทำไร่ หากมีเวลาว่างเขาต้องไปรับจ้างเลี้ยงม้า หรือนำม้าไปรับจ้างขนข้าว การเรียนรู้จักพืชสมุนไพรของอาต๋ำผะกับย่า จึงเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาสั้นๆ

เมื่ออาต๋ำผะอายุประมาณ 20-21 ปี การเรียนรู้สมุนไพรได้เกิดขึ้นอีกครั้ง แต่ครั้งนี้ไม่ได้เกิดจากการเรียนรู้กับคน แต่เป็นการเรียนรู้กับผีที่เข้ามาเข้าฝัน อาต๋ำผะเล่าถึงความฝันว่า “แม่เฒ่าคนหนึ่งมาเข้าฝันแล้วบอกให้นำสมุนไพรชนิดนี้ ไปรวมกับสมุนไพรอีก 2 ชนิด ใช้ส่วนไหนของพืชบ้าง และบอกวิธีการรักษาว่าต้องทำอย่างไรบ้าง” เมื่อตื่นขึ้นมา เขาเข้าไปหาพืชตามที่แม่เฒ่าในความฝันบอกไว้ และนำมาทดลองรักษากับตนเองก่อนว่าได้ผลหรือไม่ ซึ่งก็จะได้ผลตามที่แม่เฒ่าในความฝันบอกไว้

นอกจากนี้ อาต๋ำผะมีโอกาสดูเรียนรู้สมุนไพรเพิ่มมากขึ้น เมื่ออายุ 25 ปี เขาได้เป็นตัวแทนของหมู่บ้านปูลวง เพื่อไปศึกษาการเป็นหมอยาพื้นบ้านที่ประจวบคีรีขันธ์ เป็นระยะเวลา 49 วัน เพื่อเรียนรู้ตามโครงการของรัฐบาลที่ต้องการเพิ่มความรู้ในเรื่องสมุนไพรให้กับชาวบ้าน ต่อมาเมื่ออายุได้ 26 ปี อาต๋ำผะได้รับเลือกเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านป่าเมี่ยงคัวะซ้าง ต.ป่าเงี้ยว อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย ในช่วงเวลาดังกล่าวดำรงตำแหน่งแพทย์ประจำตำบลป่าเงี้ยวด้วย และทำงานที่อนามัยป่าเงี้ยว ในช่วงเวลาดังกล่าว อาต๋ำผะรู้จักการใช้เข็มฉีดยา และการจ่ายยาเม็ดเพื่อรักษาผู้ป่วย

การเรียนรู้ของอาต๋ำผะเกิดจากการผสมผสานความรู้จากหลายๆ ส่วนทั้งจากย่า จากการเล่าเรียนที่ประจวบคีรีขันธ์ จากผีในความฝัน และจากสถานีอนามัย อย่างไรก็ตาม การเริ่มเรียนรู้สมุนไพรกับย่า เป็นการเรียนรู้ในเชิงปฏิบัติ ที่ต้องเรียนรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติ แสดงให้เห็นว่าความรู้ในการรักษาพยาบาลพื้นบ้านของชาวลีซู่เกิดจากการเรียนรู้ในการปฏิบัติ ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงที่มีโอกาส เช่น ยาไปหาสมุนไพร หรือไปเที่ยวป่ากับย่าแล้วพบเจอสมุนไพร หรือเมื่อมีคนป่วยมาหา

ยา เป็นต้น ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบเช่น การเรียนรู้ที่ประจวบคีรีขันธ์ หรือ สถานีอนามัย

2. การเก็บพืชสมุนไพร

อาต๋ำจะบอกว่า พืชสมุนไพรจะพบในที่เย็นมากกว่าในพื้นที่ร้อน ดังนั้นพื้นที่บริเวณบ้าน หนองไข ซึ่งเป็นพื้นที่ร้อนเสียเป็นส่วนใหญ่ จะไม่ค่อยมีพืชสมุนไพรที่ต้องการใช้ มีเพียงไม่กี่ชนิดเท่านั้น ส่วนมากแล้วเขาจะเก็บสมุนไพรบริเวณบ้านน้ำปาลามุง ซึ่งจะมีญาติพี่น้องอยู่ที่นั่น หรือจะไปเก็บที่ดอยสามหมื่น ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่เย็นจะมีสมุนไพรที่ต้องการมากกว่า

ผู้ศึกษามีโอกาสเข้าไปเก็บสมุนไพรกับอาต๋ำที่บ้านน้ำปาลามุง การเก็บสมุนไพรของอาต๋ำจะเก็บเพียงเล็กน้อย เก็บบางส่วนของพืช อาต๋ำจะบอกว่า การนำเอาไปทำยาไม่ได้ใช้มาก ใช้เพียงเล็กน้อยก็พอแล้ว

ส่วนการเก็บต้นไม้ที่ต้องใช้ราก ซึ่งหมายถึงการตัดชีวิตของต้นไม้ นั้น หากเป็นไม้พุ่มใหญ่ก็จะเก็บรากเพียงบางส่วน แต่หากเป็นไม้ขนาดเล็ก ก็จะเก็บเพียงไม่กี่ต้น เมื่อเดินผ่านไปเจออีกต้นหนึ่ง อาต๋ำก็จะไม่เก็บ อาต๋ำจะบอกว่า พอแล้ว ซึ่งหมายถึงการเก็บต้นไม้เหล่านั้นไว้ให้เติบโตต่อไป เพื่อเป็นเชื้อพันธุ์ และหากต้องการจะได้กลับมาเก็บได้ในพื้นที่อื่นอีกครึ่งหนึ่ง

3. การเรียนรู้คาถาอาคม

อาต๋ำจะเรียนคาถาเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยจากทวด เช่น คาถาห้ามเลือด รักษาแผลลวก ร้อนลวก ไฟไหม้ เป็นต้น ขณะนั้นอาต๋ำจะบอกว่าตนเองมีอายุได้เพียง 7-8 ปีเช่นกัน การเรียนคาถากับทวดจะเป็นช่วงเวลากลางคืน ทวดจะสอนให้จำคาถา และให้ท่องคาถาที่สอนทุกวัน หากผิดทวดก็จะบอกคำที่ถูกต้องให้ คาถาบทหนึ่งๆ ต้องใช้เวลาเรียนประมาณ 2 สัปดาห์ และต้องท่องคาถาบทนั้นให้ทวดฟังไปเรื่อยๆ แม้ว่าบางวันท่องคาถาไม่ผิดเลย แต่ทวดก็ยังไม่สอนคาถาบทอื่นให้ ท่องบทนี้ให้ขึ้นใจก่อนแล้วจะสอนบทอื่นให้

นอกจากการเรียนรู้คาถาจากทวดแล้ว เขาได้เรียนรู้คาถาอาคมเพิ่มเติมอีกเมื่อมีอายุได้ 19 ปี ขณะนั้นเขาอพยพมาอยู่ที่บ้านหมื่นหลวง อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน ในช่วงนั้นรู้จักกับชาวกะเหรี่ยง และได้เรียนรู้ภาษากะเหรี่ยง เพียงพอที่จะพูดคุยกันได้ ในขณะนั้นได้เรียนรู้คาถาอาคมกับคนพื้นเมืองคนหนึ่งชื่อสะละ ชูแก้ว เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย ป้องกันและปราบผีร้าย อาต๋ำจะบอกว่า ครูคนนี้มีลูกศิษย์อยู่ 7 คน แต่เรียนจบเพียง 3 คน อาต๋ำจะเป็นหนึ่งในสามคนที่เรียนจบ ช่วงก่อนจะเรียนจบ ครูจะให้นั่งสมาธิตั้งแต่สองทุ่มไปจนถึงตีสี่ของอีกวันหนึ่ง ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวห้ามให้ผู้หญิงมาเห็นอย่างเด็ดขาดเป็นระยะเวลา 1 เดือน และการจบหลักสูตรนั้น ครูจะให้ถอดเสื้อผ้า

ออกจนเหลือเพียงแค่งวงในเท่านั้น แล้วให้มัดที่ลับจนคมอย่างดีหนึ่งเล่ม พร้อมกับบอกให้ไปอยู่ในป่าลึก 1 คืน โดยมีกฎว่า ห้ามใช้มีดตัดฟันทุกสิ่งทุกอย่าง หากทำไม่ได้ถือว่าไม่ถึงสัจจะ และจะไม่จบ และอาตัมจะก็ได้ผ่านการทดสอบดังกล่าว

นอกจากครูที่ชื่อสะละ ชูแก้วแล้ว อาตัมได้เรียนรู้กับชาวลิซุคนหนึ่งที่อาตัมจะเรียกว่า อาจารย์หมูโต ในขณะที่ได้อาศัยอยู่ที่บ้านแม่ปุ่น อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย ปัจจุบันยังได้ไปเรียนคาถาอาคมกับอาจารย์คนนี้อยู่

4. การเป็นหมอมผี (หนีชะ)

อาตัมเล่าว่า เขาได้เป็นหมอมผีเมื่ออายุเพียง 14 ปี ก่อนหน้านั้นผีพยายามจะมาเข้าทรงกับร่างของเขา สิ่งที่เป็นสัญญาณเตือนให้รู้ คือ เมื่อข้ามร่างหมดแล้วปวดขามาก และอีกครั้งหนึ่งคือตอนที่ไปเลี้ยงม้ากับเพื่อนๆ แล้วเล่นกัน เพื่อนมาเตะกัน ตนเองเจ็บมากไม่รู้เป็นอะไร และมีอาการเมื่อย ไล่คนอื่นๆ ไม่ทัน พออายุ 14 ปี ในช่วงปีใหม่น้อย เดือนมีนาคม ผีมาเข้าร่างโดยไม่รู้ตัว ชาวบ้านที่เห็นบอกว่า ผีได้แสดงการเหยียบจอบเหล็กที่ร้อนแดง ซึ่งเพิ่งนำออกมาจากเตา 9 อัน นอกจากนี้ยังดื่มน้ำมันหมูที่ต้มเดือดแล้ว จากนั้นชาวบ้านเริ่มนับถือ เวลาป่วยก็จะมาให้รักษาให้

เมื่อเป็นหมอมผีแล้วจะมีข้อห้ามต่างๆ ดังนี้ คือ ห้ามข้ามร่างหมู ห้ามลอดราวตากผ้า ห้ามลอดใต้ถุน ห้ามไปมีชู้กับเมียคนอื่น ห้ามกินกระเทียม หอมหัวแดง ห้ามกินของเหลือจากคนอื่น ยกเว้นน้ำ นอกจากนี้ยังห้ามเสพและขายยาเสพติดทุกชนิด ยกเว้นบุหรี่ สูบได้แต่ห้ามขาย

5. การรักษาพยาบาลของอาตัม

หลังจากที่ได้เรียนรู้พืชสมุนไพรทั้งจากย่า และแม่เต่าในความฝัน ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วสมุนไพรที่เรียนรู้มาจากย่าจะเป็นการรักษาคนภายในครอบครัว เช่น ภรรยา และลูกของตนเอง โดยเฉพาะเมีย อาตัมจะทำคลอดให้กับภรรยา หาสมุนไพรเพื่อนำมาโสมตัวให้กับภรรยาของตนเอง รวมถึงการรักษาโรคอื่นๆ ด้วยสมุนไพร

อาตัมมักจะพูดเสมอว่า การใช้ยาสมุนไพรดีกว่ายาจากโรงพยาบาล เขาพูดกับนักศึกษาบ่อยครั้งว่า “ผมกับเมียไม่เคยไปหาหมอ เวลาทำคลอด ผมก็ทำเอง หาสมุนไพรให้เมียดื่ม อาบและอบ ไม่ต้องพึ่งยาจากโรงพยาบาล รวมถึงลูกทั้ง 5 คน ก็ไม่เคยไปโรงพยาบาลเลย รักษาด้วยสมุนไพรอย่างเดียว”

อาตัมเล่าถึงประสบการณ์ในการรักษาชาวต่างชาติคนหนึ่งโดยทดลองใช้สมุนไพรที่แม่เต่าบอกในฝัน หรือยาผีบอก ในช่วงปลายปี 2542 อาตัมได้นำทางให้กับชาวต่างชาติคนหนึ่งซึ่งป่วยเป็นโรคเบาหวาน ระหว่างทางจึงได้หาสมุนไพรที่ผีบอกในฝัน เมื่อหาได้ครบแล้วก็นำมาต้ม

ให้กับชาวต่างชาติคนนั้นดื่ม โดยบอกกับชาวต่างชาติคนนั้นว่า เป็นยาที่ใช้รักษาเบาหวาน ให้ดื่ม กินแทนน้ำ การเดินป่าตลอดหนึ่งอาทิตย์ชาวต่างชาติก็ได้ดื่มยาสมุนไพรที่อาตัมให้ หลังจากนั้นชาวต่างชาติคนนั้นได้ไปหาหมอเพื่อตรวจเลือด พบว่าน้ำตาลในเส้นเลือดต่ำลง จึงได้มาพบกับอาตัมอีกครั้งและได้ขอยาสมุนไพรนั้นไปด้วย เมื่อกลับไปถึงประเทศของตนก็ได้ส่งเงินมาให้เขา

อาตัมบอกว่า การจะใช้สมุนไพรตามที่ผู้บอก จะต้องทดลองใช้ทั้งกับตนเองก่อน หรือกับคนที่มีอาการเจ็บป่วยดังกล่าว แต่ผู้ป่วยนั้นจะต้องยินยอมก่อนจึงจะรักษาด้วยสมุนไพรดังกล่าวได้ หากผู้ป่วยมีความเชื่อถือนในหมอ จะทำให้หมอสามารถรักษาคนไข้คนนั้นหายได้ แต่ถ้าไม่มีความเชื่อก็อาจทำให้การรักษาไม่ได้ผล ความเชื่อมั่นเป็นพื้นฐานสำคัญในการรักษาด้วยยาพื้นบ้าน หมอจะต้องเชื่อมั่นในสรรพคุณยาของตนเอง ในขณะที่คนป่วยก็ต้องเชื่อมั่นในตัวหมอยาด้วยเช่นกัน

นอกจากการรักษาด้วยสมุนไพรแล้ว การรักษาด้วยการลงผี (หนีกัวะ) ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของอาตัมต่อชุมชน อาตัมเล่าให้ฟังว่า ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นโรคที่ชาวลีซูไม่รู้จักมาก่อน ผีได้ลงมาบอกว่า สาเหตุของความเจ็บป่วยเหล่านี้มาจากการกินของที่ไม่เคยกินมาก่อน ใช้ของที่ไม่เคยใช้มาก่อน การกินข้าวจากโรงสี การกินผงชูรส รวมถึงการใช้ของที่ไม่เคยใช้มาก่อน เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าหญ้า และยาฆ่าแมลง เป็นต้น

“ผู้บอกเล่า คนดอยก็เหมือนไก่ป่า ไม่มีโรค แต่ไก่เมืองมีอาหารเลี้ยงไก่ทุกชนิด แต่เป็นโรค คนในเมืองกับคนบนดอยอาหารไม่เหมือนกัน ผู้บอกเล่า ผีในเมืองมีสารเคมีมาก กินแล้วไม่ดี” อาตัมเพิ่มเติมให้ฟังในกรณีที่มีสาเหตุของความเจ็บป่วยที่ไม่เคยเกิดขึ้นในชุมชนมาก่อน

อาตัมเล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนไม่มีโรคอัมพฤกษ์ อัมพาต ไม่มีโรคปอดบวม โรคเบาหวาน โรคไส้ติ่งอักเสบ โรคหัวใจ แต่เดี๋ยวนี้โรคเหล่านี้กำลังคุกคามชาวลีซู

ความคิดของอาตัมสะท้อนให้เห็นว่า มีสิ่งแปลกปลอมจากภายนอกทำให้เกิดมลภาวะ หรือการปนเปื้อนในชุมชน โดยมีความเจ็บป่วยใหม่ๆ เป็นสัญญาณ หรือลางบอกเหตุ ในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นว่า โรคภัยต่างๆ ไม่ได้เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในตัวของมันเอง แต่เกิดจากการตีความทางวัฒนธรรม ในที่นี้ให้ผีเป็นผู้ตีความว่า ความเจ็บป่วยที่เพิ่มมากขึ้นนั้นมาจากปัจจัยภายนอกที่แปลกปลอมเข้ามาสู่ชุมชน

6. ฝิครู ชื่อฟูมา

อาต๋ำอะกล่าวถึงฝิครูว่า การเรียนรู้ทุกอย่างต้องมีครู ไม่ว่าจะครูนั้นจะเป็นคนหรือผี สำหรับอาต๋ำอะแล้ว ฝิครูมีทั้งผี และยาที่เสียชีวิตไปแล้ว เมื่อต้องการที่จะรักษาผู้ป่วย ก็จะต้องบอกให้ฝิครูมาช่วยรักษา ภายหลังจากที่รักษาเสร็จแล้วจะต้องไหว้ฝิครู เพื่อเป็นการทดแทนบุญคุณ

เมื่อมีความรู้แล้วจะต้องทดลองกับตนเองก่อน ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด คือ การเรียนรู้วิธีการรักษาอาการกระดูกหัก อาต๋ำอะบอกว่า หากเราเรียนรู้การรักษานี้แล้ว ครูจะให้ทดลองรักษากับตนเอง นั่นหมายความว่า จะต้องมียาในวันหนึ่งที่ผู้เรียนวิชานี้จะต้องกระดูกหัก และเมื่อรักษาตนเองได้ ก็แสดงว่าสามารถที่จะรักษาคนอื่นได้เช่นกัน จะเห็นได้ว่าวิถีคิดของชาวลีซุนนั้นมองความรู้ที่แท้จริงต้องนำไปปฏิบัติได้

อาต๋ำอะบอกว่า ฝิครูของตนเอง คือ ชื่อฟูมา ซึ่งก็คือหญิงชราที่มาเข้าฝัน และยาของตนในจินตนาการของอาต๋ำอะ ชื่อฟูมานั้นคือผู้ที่รู้จักใช้พืชสมุนไพรในการรักษาความเจ็บป่วย เขาเล่าตำนานเกี่ยวกับชื่อฟูมาว่า “พระเจ้าได้สร้างให้ต้นไม้ทุกชนิดเป็นประโยชน์กับมนุษย์ ต้นไม้ทุกต้นเป็นยารักษาโรคได้ แต่เราไม่รู้ว่าจะใช้อย่างไร พระเจ้าไม่ได้อยู่กับเรา แต่ให้เราอยู่กับชื่อฟูมา ซึ่งเป็นผู้ที่รู้จักใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรค ความเจ็บป่วยต่างๆ ชื่อฟูมาจะเป็นผู้ที่สอนพวกเราว่าพืชต่างๆ ใช้ประโยชน์อย่างไรจึงจะรักษาความเจ็บป่วยได้ ดังนั้นหากเราเข้าใจพืชทุกชนิดได้ เราก็สามารถที่จะนำมาเป็นยารักษาโรคได้”

การเล่าตำนานของพระเจ้าผู้สร้างโลก สร้างต้นไม้ให้กับมนุษย์ไว้ใช้ประโยชน์ สอดคล้องกับความเชื่อของชาวลีซุน อาต๋ำอะบอกว่า คนเฒ่าคนแก่มักจะพูดกันอยู่เสมอว่า พืชทุกชนิดกินได้ ยกเว้น พืช 3 ชนิด แต่จนบัดนี้ยังไม่มีใครรู้ว่า พืชทั้งสามชนิดนั้นคือต้นอะไรบ้าง

สำหรับค่าครู อาต๋ำอะบอกว่า ชื่อฟูมาได้กำหนดมาแล้วตั้งแต่ในอดีต ผู้ป่วยที่หายจากอาการเจ็บป่วยจะต้องนำค่าครูซึ่งประกอบไปด้วย เงิน 1 แถบ ไก่ผู้ 1 ตัว ฐูป 4 ดอก และเทียนอีก 4 แท่ง สำหรับผู้ป่วยกระดูกหักจะต้องนำผ้าขาวมาให้อีก 1 ศอก และผู้ป่วยแผลสดจะต้องนำผ้าแดงมาให้อีก 1 ศอก เพื่อมาเลี้ยงฝิครู เป็นการทดแทนบุญคุณ และระลึกถึงฝิครูผู้สอนให้รู้จักการรักษาพยาบาลความเจ็บป่วย

7. กฎเกณฑ์ หรือจริยธรรม

กฎเกณฑ์การเป็นหมอยาพื้นบ้านของอาต๋ำอะ ไม่ได้เกิดจากการบอกสอนของผู้เป็นยา แต่กฎเกณฑ์เหล่านี้เกิดจากฝิครูของเขา อาต๋ำอะบอกว่า ฝิครูจะเข้าทรงที่ร่างของอาต๋ำอะ และบอกกับภรรยาของเขาว่าจะต้องปฏิบัติตัวอย่างไร ซึ่งกฎเกณฑ์ต่างๆ มีดังนี้

1. ห้ามผิดลูกเมียผู้อื่น อาตัมจะเล่าให้ฟังว่า ครั้งหนึ่งเพื่อนของเขาแต่งงานกับแฟนสาวได้ 9 ปีแล้วแต่ยังไม่มีลูก เมื่อไปตรวจกับหมอในเมืองก็รู้ว่าตัวเขาเองนั้นเป็นหมันจึงได้ขอให้อาตัมจะมีเพศสัมพันธ์กับเมียของเขาจนกระทั่งมีลูก 2 คน เป็นหญิงหนึ่งคนชายหนึ่งคน อาตัมจะเล่าให้ฟังว่า ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น เขาได้สูญเสียลูกชายไป 2 คน ทั้งที่ลูกชายทั้งสองคนของเขาแข็งแรงดี และสมบูรณ์ดีทุกอย่าง อาตัมจะบอกว่า นี่เป็นการลงโทษของผีครู
2. ชันตั้งยกครู ผู้ป่วยจะต้องนำเงิน 50 บาทมาเป็นชันตั้งก่อน หลังจากนั้นอาตัมจะจึงจะรักษาได้ เมื่อหายแล้ว ให้เอาไก่ผู้ 1 ตัว กล้วย 4 ดอก เทียน 4 แท่ง มาเลี้ยงผีครู หากเป็นการรักษากระดูกจะต้องเพิ่มผ้าขาว 1 ศอก และหากเป็นการรักษาแผลสดให้นำเอาผ้าแดง 1 ศอกมาเลี้ยงผีครูด้วย นอกจากนั้น หากจะให้เพิ่มเติม หรือสมนาคุณจะเป็นเรื่องต่างหากไม่เกี่ยวกับการเลี้ยงผีครู สำหรับการกำหนดค่าครูนั้น ชื่อพุมบอกว่า พระเจ้ากล่าวไว้ว่า สมุนไพร่มีค่าเท่านี้ ไม่อาจเกินเลยกว่านี้ได้ การกำหนดค่าครูในอดีตนั้นเป็นเงิน 1 แดบ ซึ่งตอนนี้มีมูลค่าเท่ากับ 50 บาท ส่วนการต้องใช้ไก่ตัวผู้นั้น เพราะไก่ตัวแม่ออกไข่ให้ลูกหลานออกมาได้มากมายตัวหนึ่งนับเป็นร้อยตัวได้ สำหรับกล้วย และเทียนอย่างละ 4 เล่มนั้นเพื่อให้ชื่อพุมนำไปไหว้ครู ซึ่งหมายถึงหวู่ซา หรือพระเจ้า
3. ต้องถือสังัจจะ หากพูดกล่าวอย่างไรไปแล้วจะต้องทำตามคำพูดนั้น เช่น เมื่อมีคนมาขอให้หมอไปรักษาผู้ป่วย เมื่อรับปากแล้ว ไม่ว่าจะฝนจะตก หรือจะเจออุปสรรคใดก็ต้องเดินทางไปรักษาผู้ป่วยคนนั้น
4. ห้ามลักเล็กขโมยน้อย หากจะหยิบยืมสิ่งของใดต้องให้เจ้าของอนุญาตก่อน
5. หากใครมาขอให้รักษาก็จะต้องรักษาให้เขา

ทั้งผีครู และกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นหมอยาพื้นบ้าน แสดงให้เห็นว่าความรู้การักษาพยาบาลพื้นบ้านของชาวลีซู่ถูกกำกับและตัดทอนด้วยอำนาจทางศีลธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง หมอยาลีซู่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของชุมชน โดยมีกฎเกณฑ์และจารีตเป็นแนวทางในการควบคุมไม่ให้หมอยาใช้ความรู้ที่นั้นเอาเปรียบชุมชนมากนัก

8. การถ่ายทอดความรู้ในการรักษาพยาบาล

อาตัมจะบอกว่า การเรียนรู้ หรือการถ่ายทอดความรู้นั้นมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ (1) การถ่ายทอดให้กับลูกหลานที่สนใจ (2) หากเป็นผู้ป่วยมารักษา ผู้ป่วยนั้นเมื่อหายแล้วสามารถที่จะขอสืบวิชานั้นได้ และ (3) การเป็นลูกศิษย์ ซึ่งเป็นคนนอกตระกูล หรือเป็นคนนอกชุมชน

“หากเสียค่าครูแล้ว ก็สามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับคนนั้นได้ ตอนที่ผมเรียนรู้ก็ต้องเสียค่าครูเช่นกัน ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้องก็ต้องเสียค่าครู ยกเว้น ลูกเมียจะถ่ายทอดให้ฟรีๆ สำหรับคนใช้นั้นเมื่อรักษาหายแล้วเขาได้เอาขันตั้งมาให้หัวครู ก็ถือว่าเสียค่าครูแล้ว หากเขาขอสืบก็ต้องถ่ายทอดความรู้ให้กับเขา ส่วนคนนอกต้องเสียค่าครูก่อนแล้วมาเป็นศิษย์ก็จะเรียนรู้ได้” อาตัมจะกล่าวถึงเงื่อนไขที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับบุคคลต่างๆ คือจะต้องจ่ายค่าครู ซึ่งประกอบไปด้วยเงิน 1 แถบ ไก่ผู้แดงหนึ่งตัว และผ้าขาว 1 ผืน

อาตัมจะบอกว่า เมื่อเรียนแล้วจะต้องทดลองกับตนเองก่อน ทุกอย่างต้องมีครู ซึ่งหมายความว่า หากเราเรียนรู้การรักษารักษาอาการกระดูกหัก เมื่อเรียนจบแล้ว ผู้เรียนจะต้องกระดูกหักสักวันหนึ่ง ซึ่งตอนนั้นจะต้องรักษาตนเอง หลังจากนั้นจึงสามารถที่จะรักษาคนอื่นได้

อาตัมจะบอกว่า ตนเองไม่ได้เสียค่าครูให้กับย่า เพราะย่าเสียชีวิตไปก่อน แต่ตนเองก็นับถือย่าเป็นผีครู หากใครจะมาเรียนวิชาของย่ากับตนก็ต้องเสียค่าครูก่อน

ย่าของอาตัมจะ คือนางอาหมีมะ เล่าหมี ซึ่งเป็นคนเดียวกันกับผู้ที่สอนให้อาหมีมะ เล่ายี่ป่าเป็นหมอยาพื้นบ้าน

9. อาการเจ็บป่วยที่รักษาด้วยสมุนไพร

การรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรทั้งที่มาจากยาสมุนไพรที่ฝึบอก และยาสมุนไพรที่เรียนมาจากย่าของอาตัมจะ มีดังนี้

1. เบาหวาน มีพืชสมุนไพรอยู่ 3 ชนิด หนึ่งตัวอยู่ในบริเวณอากาศร้อน อีก 2 ตัวอยู่ในบริเวณอากาศเย็น
2. ยาคิดเดือน หน้าขีด เลือดในร่างกายไหลเวียนไม่สะดวก หรือประจำเดือนมาไม่ปกติ จะใช้พืช 3 ชนิด ซึ่งอยู่ในบริเวณอากาศเย็นทั้งหมด
3. หญิงที่คลอดลูกแล้วเจ็บท้อง ลักษณะเช่นนี้ อาตัมจะบอกว่า เนื่องจากมีเลือดไม่ดี ต้องคัดเลือดไม่ดีออกจึงจะหายจากอาการดังกล่าว ซึ่งจะใช้พืชเพียงชนิดเดียว พบในอากาศเย็นเท่านั้น
4. หลังคลอดลูก 7 วัน จะต้องเอาพิษในเลือดออก จะใช้ใบไม้ 13 ชนิด ซึ่งเป็นพืชที่พบในอากาศเย็นเท่านั้น นำมาโสมตัว
5. ลมบ้าหมู ต้องใช้พืช 4 ชนิดนำมาต้มโสมตัวเป็นระยะเวลา 3 วัน พืชเหล่านี้พบในอากาศเย็นทั้งหมด
6. ลูกของมีคมบาด นิ้วขาด แผลสด แผลเก่า ใช้พืช 7 ชนิด ซึ่งอยู่ในอากาศเย็นทั้งหมด

7. กระจุกหัก ใช้พีช 9 ชนิดที่อยู่ในอากาศเย็นทั้งหมด
8. ใช้ไทฟอย ใช้พีช 3 ชนิด อยู่ในอากาศร้อน 1 ชนิด อากาศเย็น 2 ชนิด นำมาต้มดื่ม และโฮมตัว
9. ความดันโลหิตสูง ใช้พีช 1 ชนิด ซึ่งพบทั้งที่อากาศร้อนและอากาศเย็น
10. อัมพฤกษ์ อัมพาต ใช้พีช 7 ชนิด โฮมตัว และต้มดื่ม พีชทั้งเจ็ดชนิดอยู่ในบริเวณที่มี อากาศเย็น
11. มาลาเรีย ใช้พีช 2 ชนิด พบบริเวณยอดดอย ทั้งในที่ร้อนและเย็น แต่ส่วนมากใน บริเวณที่มีอากาศเย็นจะมากกว่า
12. มะเร็งภายนอก ต้องใช้ยาสมุนไพร 5 ชนิด พบในอากาศเย็น 3 ชนิด และอากาศร้อน 2 ชนิด
13. ฝี ใช้รากไม้หนึ่งชนิด
14. นิ้วในกระเพาะปัสสาวะ ใช้พืชที่ใช้รักษาฝี
15. ปวดฟัน ฟันผุ ใช้รากไม้หนึ่งชนิด พบทั้งในอากาศร้อนและอากาศเย็น แต่ในบริเวณที่มี อากาศร้อนจะหาได้ยากมาก
16. ลูกอ่อนปากเปื่อย ปากบางใช้รากไม้หนึ่งตัวที่พบบริเวณริมห้วยหรือหนองน้ำ
17. ลดไข้ หรือความดันสูง ใช้รากไม้ตามข้อ 16 นำมาแช่น้ำ หรือต้มกิน มีรสหวาน พบ บริเวณริมห้วย หรือหนองน้ำ

อาต๋้าผะได้กล่าวถึงการเก็บพืชสมุนไพรว่า เมื่อเดินทางไปที่ไหนก็แล้วแต่ หากพบเห็นพืชสมุนไพรก็จะเก็บมา แล้วตากแห้งไว้ที่บ้าน เมื่อถึงเวลาต้องการใช้จึงเอาออกมา เพราะเมื่อถึงเวลา ผู้ป่วยมาแล้วค่อยไปหาอาจจะไม่พบ คนไข้อาจจะตายก่อนก็ได้

10. อาการเจ็บป่วยที่รักษาด้วยคาถาอาคม

การเรียนคาถา-อาคม ของอาต๋้าผะ มีครูอยู่ 3 คนคือ ปู่ของตนเอง อาจารย์หนูโต และ อาจารย์สะละ ชูแก้ว การเรียนรู้วิธีการรักษาพยาบาลด้วยคาถาได้สอนให้อาต๋้าผะรู้ว่าได้ “เมื่อคนทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาต้องมีวิธีที่จะแก้ไขปัญหานั้น และการแก้ไขที่สำคัญคือ การช่วยชีวิตคน”

อาต๋้าผะได้เรียนรู้การรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยคาถาอาคม ดังนี้

1. ฝีไม่ดีเข้าคน สามารถที่จะแก้ไขให้ได้
2. มะเร็งผิวหนัง หรืองูสวัด ใช้คาถาเป่ารักษา เพียง 2 ครั้งก็จะหาย

3. แผลสด ใช้คาถาเป่าให้เลือดหยุดไหลได้ แต่ถ้าใช้คาถาแล้วห้ามนำการรักษาทางสมุนไพรมาผสมกัน
4. เด็กนอนไม่หลับ ร้องไห้ เสกด้วยสายสิญจน์คล้องคอเด็ก
5. หากสามี-ภรรยาถูกทำให้เลิกกันเพราะการถูกไสย สามารถที่จะแก้ได้
6. ตู๋ไม่ว่าจะเป็นด้วยตะปู หนังกวาย เข็ม กระจุก สามารถที่จะแก้ไขได้
7. กระจุกหัก ใช้เป่าคาถารักษาให้ได้
8. น้ำร้อนลวกไฟไหม้ สามารถรักษาได้ด้วยการเป่าคาถา
9. หญิงคลอดลูกไม่ได้ ใช้คาถาเป่ารักษาได้

อาตัมพะมักจะใช้ คาถารักษาคนไปพร้อมๆ กับสมุนไพร ในบางครั้งหากไม่มีสมุนไพรก็จะรักษาด้วยอาคมเพียงอย่างเดียวก่อน หลังจากนั้นจึงจะไปหาสมุนไพรมาเพื่อรักษาเพิ่มเติม อย่างไรก็ตาม อาตัมพะยืนยันว่า การรักษาด้วยคาถาอาคมเพียงอย่างเดียวก็สามารถที่จะรักษาให้หายจากความเจ็บป่วยได้ แต่การรักษาด้วยอาคมจะให้ผลดีที่สุด เมื่อผู้ใช้คาถานั้นปฏิบัติตนถูกต้อง และสิ่งสำคัญที่จะทำให้การรักษานั้นได้ผลอย่างยิ่งในการรักษา คือ ต้องถือศีลจะ

11. วิธีคิดเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ

วันหนึ่งระหว่างที่พูดคุยอยู่กับอาตัมพะ พ่อของอาตัมพะก็เข้ามาหา และส่งตัมหมูให้ลูกชายช่วยทำนายว่าเป็นอย่างไร พ่อของอาตัมพะบอกว่า เมื่อเช้าที่ที่บ้านนายยี เล่าयीป่า ได้ทำพิธีลี้ฮ่าปา เพื่อเรียกขวัญกลับมาจากเมืองผี ผีบอกให้ทำบุญด้วย “ลาปะเตอ” (การทำบุญด้วยการสร้างเก้าอี้ไว้ตามริมทางเพื่อให้ผู้ที่สัญจรไปมาได้พักผ่อน) และตัมนี้ได้จากหมูที่ใช้ในพิธีกรรม อาตัมพะรับตัมมาจากพ่อมาดูแล้วก็ทำนายว่า บ้านของนายยี เล่าयीป่า ยังมีเคราะห์อยู่อีกหนึ่งอย่าง การทำบุญด้วย “ลาปะเตอ” ยังไม่พอ ต้องทำบุญให้กับพ่อ-แม่ และทำบุญให้กับอิตามะด้วย จึงจะหายจากอาการเจ็บป่วย เมื่อผู้ศึกษาดูว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น อาตัมพะบอกว่า ตัมมีรอยฉีกขาดบริเวณของผี แสดงว่ายังต้องทำพิธีกรรมเพิ่มอีก การดูตัมจะต้องรู้ว่าส่วนไหนเป็นของผี ส่วนไหนเป็นของคน คนจะดี หรือผีจะดี บริเวณนั้นๆ จะไม่มีรอยฉีกขาด ปรากฏให้เห็น

จากนั้นอาตัมพะได้อธิบายต่อเกี่ยวกับเรื่องความเจ็บป่วยว่า ความเจ็บป่วยจะเกิดจากผีที่กระทำต่อคน เมื่อไปละเมิด หรือทำไม่ดีต่อผีนั่นๆ เขายกตัวอย่างมนุษย์กระทำไม่ดีต่อผีนั่นๆ เช่น การทำไร่หากไม่ขอสีก่อนตัดฟัน ผีซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ก็อาจจะทำให้คนผู้นั้นป่วย ไม่สบาย อยู่ไม่ดีทำอะไรก็ไม่ได้ ข้าว ผืนก็จะไม่ได้ผลผลิตดี และหากไม่เลี้ยงผีตามที่บนบาน หรือกล่าวกับผีไว้ก็จะทำให้เจ็บป่วยเช่นกัน

อาตัมบะบอกว่า การละเมิดต่อผีนั้นเกิดขึ้นได้ทุกโอกาส เพราะคนเราไม่เห็นผี แต่คนสามารถที่จะป้องกันได้ ด้วยการทำตามประเพณี เพราะประเพณีจะสอนว่า ประพฤติปฏิบัติตัวอย่างไรจึงจะไม่ผิดผี นอกจากนี้ประเพณียังสอนว่า เมื่อผิดผีแล้วจะต้องทำอะไรบ้าง

“เมื่อเราเจ็บป่วยจากผีกระทำ การใช้ยาสมุนไพรรักษาก็ไม่หายจากอาการดังกล่าว จะต้องเลี้ยงผีที่กระทำให้เราป่วย ซึ่งก็ต้องให้หมอมผีดูให้ จึงจะรู้ว่าถูกผีอะไรกระทำ และจะถามผีดูว่าเขาต้องการอะไร เมื่อรู้แล้วก็แก้ตามนั้น”

นอกจากผีแล้ว อาตัมบะบอกว่า ความเจ็บป่วยเกิดจากธรรมชาติที่ทำให้เราเป็น เช่น ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเนื่องจากกินผิด ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเนื่องจากเลือดลมไม่ดี หรือหลังคลอดลูกแล้วเลือดค้างอยู่ภายใน เป็นต้น ความเจ็บป่วยนี้สามารถรักษาให้หายได้ด้วยยาสมุนไพร

“การทำคุณไสยใส่คน ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของความเจ็บป่วยได้ ไม่ว่าจะเป็นการเสกตะปูใส่ทองคน หรือหนังควาย ผมเคยเห็นมาแล้ว คนที่ถูกคนไสยจะเจ็บป่วยมาก หากแก้ไม่ทันก็จะตายทันที อาการป่วยเช่นนี้ต้องใช้คาถาอาคมเข้ารักษาจึงจะหาย”

ในทัศนะของอาตัมบะ โรคทุกอย่างมีทางแก้ไขได้ ไม่ว่าจะโรคไหนจะเกิดจากผี หรือเกิดจากธรรมชาติ หรือเกิดจากคุณไสยก็ตาม เพียงแต่ต้องรู้วิธีแก้ให้ได้ อย่างไรก็ตาม อาตัมบะเชื่อว่า ในปัจจุบันมีโรคที่ทำให้ตาย 2 อย่างคือ การคุมกำเนิด เป็นการฆ่าชีวิตคน การห้ามไม่ให้มีลูกเป็นการผิดธรรมชาติ ทำให้ต้องถูกลงโทษ อย่างที่เห็นทั่วไปนั้น การฉีดยาคุมทำให้เป็นมะเร็ง ถือเป็นารลงโทษของผี โรคชนิดที่สองคือ โรคเอดส์ ซึ่งฆ่าชีวิตคน เนื่องจากยังไม่มียาที่จะรักษาให้หายได้ ในขณะเดียวกัน อาตัมบะมองการเข้าโรงพยาบาลไปฉีดยา กินยาที่โรงพยาบาลจัดให้ ทำให้เกิดโรคมากมาย ซึ่งเป็นโรคที่ไม่เคยเห็นไม่เคยปรากฏขึ้นมาก่อน เช่น มะเร็ง เป็นต้น

3.3 อาปาณะ เล่าหมี : คนหนุ่มผู้รู้ยา เรียนรู้จากพ่อที่เป็นหมอมผี แต่ตนนับถือศาสนาคริสต์

อาปาณะ เป็นคนหนุ่มอายุ 36 ปี เป็นลูกคนที่แปดของนายหลวงกะมะ เล่าหมี ซึ่งเป็นหมอมผีประจำหมู่บ้านหน้าไซ มีลูกชาย 3 คน ภรรยาชื่ออาซ็อมะ เป็นคนในตระกูลแซ่หมี เมื่อมาแต่งงานกับอาปาณะจึงใช้นามสกุลเล่าหมีตามสามี อาปาณะนับถือศาสนาคริสต์

สถานภาพเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลของอาปาณะในปัจจุบันคือ เป็นเพียง “ผู้รู้ยา” เท่านั้น ยังไม่ได้เป็นหมอยา เนื่องจากชุมชนยังไม่ให้การยอมรับอาปาณะในบทบาทของหมอยา แม้ว่าชุมชนบ้านหน้าไซรู้ว่าอาปาณะได้เรียนรู้การรักษาพยาบาลที่บ้านจากพ่อ ซึ่งเป็นหมอมผีและหมอยาที่ชุมชนให้การยอมรับก็ตาม

อาปาณะให้ความสนใจสนทนไฟครั้งแรกจากอาการบาดเจ็บของเขาเอง ทำให้เขาพบว่า สมนไฟนั้นใช้ประโยชน์ได้ ขณะนั้นอาปาณะอายุประมาณ 17-18 ปี ในช่วงฤดูการผลิตอาปาณะ ได้เข้าไปช่วยพ่อแม่ทำไร่ และในช่วงสายวันหนึ่งได้นำเอาผ้าห่มขึ้นไปตากบนหลังคาห้างไร่ แล้ว พลัดตกลงบนกองไฟที่ก่อไว้เตรียมปรุงอาหารมื้อเที่ยง ในช่วงนั้นพ่อกับแม่กำลังเก็บหญ้าอยู่ในไร่ อาปาณะร้องเสียงดังมากเพื่อเรียกให้พ่อกับแม่มาช่วยตน เมื่อพ่อรู้ว่าอาปาณะได้รับบาดเจ็บจากไฟไหม้บริเวณขา ก็ได้ไปเก็บสมนไฟมาตัวหนึ่ง เอามาผ่านบางๆ แล้ววางบนบาดแผลที่ถูกไฟไหม้ แล้วเอาผ้ามาพันทับอีกรอบ หลังจากนั้นบริเวณบาดแผลที่แสบร้อนก็ค่อยๆ เย็นลง จากนั้นอีก 2 วันบาดแผลก็หายเป็นปกติ โดยที่ไม่ปวดและไม่เจ็บเลย ด้วยเหตุนี้เขาจึงเริ่มให้ความสนใจที่จะ เรียนรู้พืชสมนไฟ และมักจะถามพ่อเสมอว่า พ่อรู้จักยาอะไรบ้าง และขอให้ถ่ายทอดความรู้ที่ตนให้ ตน พ่อก็บอกว่าถ้าสนใจก็จะถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพืชสมนไฟให้

1. การเรียนรู้พืชสมนไฟของอาปาณะ

อาปาณะบอกว่า ช่วงเวลาที่ได้เรียนรู้กับพ่อ มักจะเป็นช่วงเวลาที่เข้าไปทำงานในไร่ และ ช่วงเวลาที่เข้าไปหาสมนไฟ ในช่วงที่ไปไร่กับพ่อจะต้องผ่านป่า ลำธาร หุ่นไล่ และพื้นที่ไร่ เมื่อเจอสมนไฟ พ่อจะหยุดและชี้ให้ดูว่า พืชตัวนี้เป็นสมนไฟ เอาใบมาให้ดู และจะบอกว่าใบอย่างนี้ จำเอาไว้ดีๆ จากนั้นก็จะสอนว่าให้เอาส่วนไหนของพืชชนิดนั้นมาทำเป็นยา ส่วนมากจะเป็นราก นอกจากที่จะให้ดูใบแล้ว พ่อจะขุดเอารากมาให้ดู บางครั้งก็เอามาให้ดม เพื่อที่จะจำกลิ่นของพืช ตัวนี้ไว้ หรือบางทีพ่อจะเอามัดพันไปที่ต้น ราก หรือเครือเพื่อให้ดูยาง หรือเนื้อไม้ของพืชนั้นๆ ว่ามีสี ะไรบ้าง บางทียางจะมีสีขาวขุ่น บางต้นมีสีแดง และบางครั้งเป็นสีเหลือง ส่วนมากแล้วยาของพ่อ จะใช้ต้ม หรือนำมาดองเหล้า บางครั้งเอาส่วนที่จะใช้มาตำให้ละเอียดแล้วนำมาห่อใบตอง และ นำไปหมกไฟพอให้ร้อนจึงนำมาใช้รักษาคนไข้

ปัจจุบันอาปาณะอายุ 36 ปี การเรียนรู้พืชสมนไฟกับพ่อตลอดระยะเวลา 17-18 ปีที่ผ่านมา มักจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีโอกาส มากกว่าที่จะเป็นการสอนอย่างจริงจัง หรือเป็นระเบียบ แบบแผนเหมือนที่เรียนอยู่ในห้องเรียน ทุกครั้งที่จะเรียนรู้ต้องไปทำงานกับพ่อ หรือเข้าไปกับพ่อจึง จะได้เรียนรู้ หากวันใดที่ไม่ได้กับพ่อ หรือต้องทำงานด้วยตัวคนเดียวก็ไม่สามารถที่จะเรียนกับพ่อ ได้ เมื่ออาปาณะเริ่มที่จะสนใจสมนไฟ พ่อของเขาก็อายุมากแล้วประมาณ 70 ปี ปัจจุบันพ่ออายุ 87 ปีแล้ว ไปทำไร่หรือเข้าไปไม่ไหว การจะเรียนรู้เกิดจากการถามพ่อ พ่อก็จะบอกลักษณะของ สมนไฟ และบอกตำแหน่งว่าจะอยู่ตรงไหนบ้าง เขาจะไปหาตามบริเวณได้รับการบอก และเมื่อ เจอสมนไฟที่คล้ายคลึงก็จะขุดนำกลับมาให้พ่อดู บางครั้งก็ใช่ บางทีก็ไม่ใช่ หากว่าใช่เขาก็จะจำ

ไว้ว่า พืชตัวนี้เป็นสมุนไพร ใช้อย่างไร รักษาอะไรได้บ้าง อาปาณะบอกว่า ตอนนั้นเขาเรียนรู้พืชสมุนไพรมาได้เกือบทั้งหมดที่พอรู้ พอบอกกับตนว่า ยังเหลือพืชสมุนไพรอีกไม่กี่ตัวเท่านั้นที่ยังไม่ได้สอนให้

“ขณะที่เรียนรู้พืชสมุนไพรกับพอ เมื่อพบเจอสมุนไพร พอมักจะสอนให้ขอต่อต้นยาก่อนเสมอ แล้วจึงขุดเอาพืชสมุนไพรนั้น การขอเราจะต้องจับที่ใบ หรือที่ต้นแล้วกล่าวขอต่อผีต้นยานั้น บอกว่า ‘เจ้าของยา ถ้าเอายานี้ไปแล้วขอให้รักษาคนป่วยให้หายเด็ดขาด กินแล้วอย่าทำลายเขาให้ได้แต่ประโยชน์ ผมไม่ได้ทำบาป ผมมาขอไปทำยา ไม่ได้ตัดต้นยาให้ตาย ขอไปทำประโยชน์ต้นยานี้ ใครกิน ใครเป็นอะไรก็ขอให้หาย’ เราจะขอกับต้นยาสองหรือสามต้นแรก การเก็บต้นยาหลังจากนั้นไม่ต้องขอแล้ว เพราะเจ้าของยา หรือ เนจึซ็อมะ รู้แล้ว”

ทุกครั้งไปทำงานในไร่กับพอมักจะเจอสมุนไพร พอจะไม่ให้ตัดต้นยาให้เก็บไว้ ให้เว้นไว้ หากเป็นอะไรก็มาเอาไปรักษาได้ ถ้าจะตัดพื้ก็ต้องเอามาเป็นยา

อาปาณะเล่าให้ฟังว่า สมุนไพรที่เขาเรียนจากพอนี้ พอเรียนมาจากย่า แต่ตอนที่พอเรียนนั้นอายุประมาณ 10 ปีและเรียนกับย่าได้เพียง 5 ปี ย่าก็เสียชีวิต แต่พอก็บอกกับตนว่าได้เรียนรู้สมุนไพรจากย่ามาประมาณ 50 ชนิด สมุนไพรอีกส่วนหนึ่งพอเรียนมาจากผีที่เข้าฝัน บอกให้พอใช้พืชตัวนี้ผสมกับพืชตัวไหนบ้าง ใช้อย่างไร แล้วนำมารักษาอาการเจ็บป่วยอะไรบ้าง สมุนไพรในส่วนนี้โดยมากแล้วจะไม่มีชื่อภาษาอีสาน ดังนั้นจะอาศัยความจำ และพืชสมุนไพรในส่วนนี้เองที่เขา ยังเรียนรู้ไม่หมด เพราะหากรู้จักชื่อก็พอที่จะหามาให้พอดูได้ แต่เมื่อไม่รู้จักชื่อ ก็ต้องให้พอบอกลักษณะต้นยาให้ฟังเท่านั้น แล้วจึงไปเก็บมาให้ดูว่าใช่หรือไม่

การเรียนรู้สมุนไพรของอาปาณะไม่แตกต่างจากอาหมีมะ และอาด้ามะ คือเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ เรียนรู้เมื่อมีโอกาส ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันที่ต้องทำมาหากินไปด้วย ในขณะที่เดียวกันก็เรียนรู้ไปด้วย

2. การเก็บพืชสมุนไพรของอาปาณะ

ผู้ศึกษาได้มีโอกาสไปเก็บสมุนไพรกับอาปาณะที่ดอยอัน ซึ่งเป็นพื้นที่เย็น และเป็นป่าดิบเขา หลังจากทีอาปาณะได้ขอยาต่อต้นยาแล้วก็จะเก็บพืชสมุนไพรนั้นๆ ในคำขอจะบอกกับเจ้าของย่าวว่า จะไม่ตัดยาตาย ซึ่งหมายถึงจะเก็บเพียงบางส่วนของพืชเท่านั้น เพื่อนำไปเป็นยา ไม่ได้เก็บหมดทั้งต้น และหากในพื้นที่นั้นมีสมุนไพรหลายต้นก็จะเก็บเฉลี่ยกัน ไม่เก็บต้นหนึ่งจนหมดไปสำหรับพืชที่ต้องใช้ราก หากเป็นไม้พุ่มใหญ่ก็จะขุดเอารากเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ส่วนพืชเล็กที่หากเก็บรากแล้วต้องตาย เขาจะขุดเอารากเพียงบางต้นเท่านั้น และจะเหลือต้นไม้นั้นไว้ส่วนหนึ่ง อาปาณะบอกว่า เก็บไว้ทำเชื้อพันธุ์ครั้งหน้าจะได้มาเก็บที่นี้อีก

ผู้ศึกษาลองนับจำนวนต้นไม้ที่อาปาณะต้องเก็บราก คือ อิจื้อแนะ ซึ่งเป็นไม้พุ่มเล็ก บริเวณนั้นมีประมาณ 20 ต้น อาปาณะขุดเก็บรากเพียง 8 ต้นเท่านั้น และจะเก็บต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ และจะเหลือต้นเล็กไว้ เพื่อให้เติบโตต่อไป นอกจากนี้ยังเป็นการเก็บแบบกระจาย อิจื้อแนะ เกิดขึ้นในบริเวณเดียวกัน แต่สมุนไพรนี้จะกระจายอยู่เป็นกลุ่มเท่าที่เห็นประมาณ 3 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งมีประมาณ 5-6 ต้น อาปาณะจะเก็บกลุ่มแรก 2 ต้น กลุ่มที่สอง 3 ต้น และกลุ่มที่สาม 2 ต้น

การเก็บสมุนไพรของอาปาณะจึงแสดงให้เห็นถึงการไม่ซูดริตธรรมเนียมชาติจนเกินไป แต่ปล่อยให้ธรรมชาติมีโอกาสในการฟื้นตัว และเป็นประโยชน์ต่อเขาที่จะเข้าไปเก็บสมุนไพรชนิดนี้อีกครั้ง ซึ่งเขาก็จะจำได้ว่าบริเวณนี้พืชสมุนไพรอะไรอยู่บ้าง

3. การเรียนรู้การพยาบาลความเจ็บป่วย

พ่อของอาปาณะเป็นหมอผี การรักษาความเจ็บป่วยของพ่อส่วนมากจะเป็นการใช้ผีในการรักษาพยาบาลให้กับผู้ป่วย และจะมีผู้ป่วยบางคนมาขอซื้อยาห่อกับพ่อเพื่อไปรักษาตนเอง ยังไม่เคยเห็นพ่อใช้สมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วยให้กับใคร นอกจากคนภายในครอบครัว

อย่างไรก็ตาม อาปาณะบอกว่า เขาได้เรียนรู้การรักษาพยาบาลผู้ป่วยจากพ่อ เมื่ออาการเจ็บป่วยนั้นเกิดขึ้นกับคนในครอบครัว อย่างเช่น เมื่อภรรยาของเขาคลอดลูก ก็จะมาปรึกษากับพ่อว่าจะต้องทำอะไรบ้าง หรือปรึกษากับแม่ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง พ่อหรือแม่ก็จะบอกว่าต้องทำอะไรบ้าง เขาก็จะนำไปปฏิบัติตามที่พ่อกับแม่บอก เมื่อภรรยาคลอดลูกคนแรก พ่อกับแม่ก็จะมาช่วยดูแล ทำให้รู้ว่าต้องปฏิบัติอย่างไร และบอกให้จำไว้ หลังจากนั้นเมื่อภรรยาคลอดลูกคนที่สอง และสาม อาปาณะสามารถดูแลรักษาภรรยา และเมื่อสงสัยว่าต้องทำอะไรก็จะกลับไปถามพ่อกับแม่ อาปาณะบอกว่า คนใช้กลุ่มแรกของเขา คือ ภรรยา และลูกๆ ตั้งแต่เรียนรู้สมุนไพรจากพ่อก็ยังไม่เคยรักษาให้กับคนอื่น

อาปาณะเล่าได้ยกตัวอย่างการรักษาพยาบาลภรรยาตนเองให้ฟังว่า ครั้งหนึ่งภรรยาป่วยขณะที่ไปช่วยทำไร่ ตอนนั้นเธอเพิ่งคลอดลูกได้ไม่กี่เดือน และหลังจากอยู่เดือนได้ไม่นานก็ไปช่วยทำไร่ ภรรยาบอกว่าปวดหน้าอกที่เต้านมบวมแดงและอักเสบ เธอปวดจนตัวสั่น และเป็นไข้ด้วย หลังจากนั้นก็ล้มลงนอน เรียกก็ไม่ค่อยรู้สึกตัว เขาจึงต้องแบกภรรยากลับบ้าน โดยมีญาติพี่น้องที่ไปด้วยสลับการแบกจนมาถึงบ้าน เมื่อมาถึงก็เข้ามาหาพ่อ พร้อมกับเล่าให้พ่อฟัง พ่อก็ช่วยหาสมุนไพรในบ้าน เมื่อรู้ว่าสมุนไพรที่บ้านมีอะไรบ้างแล้ว ก็รู้ว่ายังขาดสมุนไพรอีก 2 ชนิดที่จะนำมาผสมกันเพื่อรักษาอาการของภรรยา จึงรีบออกไปหาสมุนไพรในป่า ออกไปได้ประมาณ 2 ชั่วโมงก็

กลับมาพร้อมกับพืชสมุนไพรทั้งสองชนิด จากนั้นจึงรืบนำมาต้มให้ภรรยาดื่ม หลังจากดื่มยาหม้อแรกแล้วอาการก็ค่อยๆ ดีขึ้น ต่อจากนั้นดื่มยาอีก 2 หม้อ อาการก็หายเป็นปกติ

อาปาณะ อธิบายอาการเจ็บป่วยของภรรยาว่า เกิดจากการที่ให้นมลูก ขณะที่ลูกกำลังดูดนมก็สำลึกลิ้นนม และไอออกมา ทำให้น้ำนมไหลย้อนกลับเข้าไป และทำให้นมของเธอวมอักเสบบ่อยครั้งก็ทำให้ปวดมาก และเป็นไข้ จนทนไม่ไหวแล้วหมดสติไป

การเรียนรู้การรักษาพยาบาลของอาปาณะเกิดจากการปฏิบัติจริง ที่มีพ่อเป็นผู้ทำการรักษาให้ดูเป็นตัวอย่าง และคอยให้คำปรึกษาวิธีการรักษาพยาบาลแก่เขา

4. ฝึครู: พระเจ้าของคริสตศาสนา

อาปาณะได้รื้อหิ้งผีของตนเอง เพื่อเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์เมื่อ 5 ปีที่แล้ว ด้วยเหตุผลว่า การนับถือผีตามบรรพบุรุษนั้นต้องเสียค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมสูงมาก โดยเฉพาะเวลาเจ็บป่วยจะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมา ทั้งค่ารักษาพยาบาล และค่าพิธีกรรม ในขณะที่ตัวเขาเองนั้นมีฐานะยากจน ไม่มีเงินพอที่จะเสียขนาดนั้น จึงเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์แทน อาปาณะให้รายละเอียดว่า การรักษาพยาบาลจะต้องเสียค่าครูสูงถึง 30 แถบ หากเทียบสมัยนี้ก็ประมาณ 1.500 บาท และต้องเสียไปอีกหนึ่งตัว พร้อมกับรูป และเทียน หรือหากให้ผีรักษาอาการเจ็บป่วยก็จะต้องเสียค่าครู 1 แถบหรือประมาณ 50 บาท ใ้ 5 ตัว รูป 20 ดอก ค่าใช้จ่ายเหล่านี้แม้เป็นพ่อลูกกันก็ต้องจ่าย เพราะไม่เช่นนั้นจะเป็นการผิดผี หรือหากไปผิดผีมากก็ต้องเสียหมู เสียไก่ เพื่อที่จะเลี้ยงผีให้พอใจ แต่เมื่อเปลี่ยนมานับถือพระคริสต์แล้ว ค่าใช้จ่ายเหล่านี้เป็นอันหมดไป เมื่อป่วยแล้วรักษาเองไม่ได้ก็จะไปให้หมอที่โรงพยาบาลรักษา และปัจจุบันการเดินทางสะดวกไปหาหมอได้ง่ายขึ้น ไม่เหมือนเมื่อก่อนที่การเดินทางลำบากต้องใช้เวลาหลายชั่วโมงกว่าจะเดินทางไปถึงปากทางเข้าหมู่บ้าน และต้องรอรถเพื่อขอไปโรงพยาบาลด้วย บางทีก็ไม่มีรถมา

เมื่อถามถึงฝึครู อาปาณะตอบว่า ไม่มี และเมื่อก่อนก็ยังไม่รับฝึครูมาจากพ่อ ตามปกติแล้วการรับฝึครูจะต้องให้พ่อตายก่อน หรือต้องมีความชำนาญในการรักษาผู้ป่วยก่อน แต่ตัวเขานั้นยังไม่เคยรักษาคนไข้รายอื่น ยกเว้นแต่ภรรยา และลูกเท่านั้น จึงยังไม่ได้รับฝึครูมาอยู่ด้วย เมื่อตอนที่รักษารภรรยาก็ไม่ต้องกล่าวถึงฝึครู เพราะยังไม่นับถือมาเป็นของตนเอง

"หลังจากเปลี่ยนมานับถือพระคริสต์ เวลารักษาให้กับลูกและภรรยาจะอธิษฐานต่อพระเจ้าให้มาช่วยรักษาด้วย หรือเวลาที่จะเข้าไปในป่าเพื่อเก็บสมุนไพร ก็จะขอต่อพระเจ้าเช่นกัน ไม่ได้ขอต่อผีตนไหนอีกแล้ว"

อาปาณะบอกว่า ฝึกรูของพ่อ คือ ชื่อพู่มา ทุกวันศีลของชาวลี้ชู (วันที่พระจันทร์เต็มดวง และพระจันทร์ดับ) จะเห็นพ่อเปลี่ยนน้ำให้กับครู และเอาธูปใหม่มากราบไหว้ ทุกครั้งที่พ่อรักษาคน พ่อจะบอกกับฝึกรู ให้ช่วยรักษาคนๆ นั้นด้วย

แต่สำหรับอาปาณะแล้ว แม้ว่าเขาเองนั้นยังไม่มีฝึกรู แต่ทุกครั้งที่เขารักษาพยาบาลเขาจะ บอกต่อพระคริสต์ ให้ช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยดังกล่าว ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับวิธีการ ของพ่อเขาเองที่ขอให้ฝึกรูช่วยรักษาผู้ป่วย ดังนั้น พระคริสต์ของอาปาณะจึงเสมือนฝึกรูของเขา ซึ่ง แสดงให้เห็นถึงวิธีการผสมผสานวัฒนธรรมทั้งสองเข้ามาด้วยกัน กล่าวคือ จักรวาลวิทยาของ คริสตศาสนากับจักรวาลวิทยาของลี้ชู แล้วนำมาอธิบาย ตีความให้สอดคล้องกับภาวะปัจจุบันที่เขา เองดำรงอยู่ คือ ชาวลี้ชูที่นับถือคริสตศาสนาในตนเอง

5. การถ่ายทอดความรู้

อาปาณะบอกว่า ความรู้การรักษาพยาบาล และพืชสมุนไพรจะถ่ายทอดให้กับพี่ท้องท้อง เดียวกัน ลูก และเมียเท่านั้น จะไม่ถ่ายทอดให้กับคนอื่น เมื่อถ่ายทอดให้กับพี่น้อง ลูก และเมียแล้ว ก็จะไม่บอกว่ายาบอกให้คนอื่นรู้ หรือห้ามพาไปดูใบ ต้นสมุนไพร มิฉะนั้นจะไม่ถ่ายทอดให้อีก

"เรามีความรู้ว่ายาบอกใคร คนอื่นเขารู้ก็ไม่บอกเรา ถ้าทุกคนรู้หมด เราก็ไม่ได้ขาย" อาปา ณะให้เหตุผลถึงการไม่ถ่ายทอดความรู้ให้กับคนอื่น

ความรู้การรักษาพยาบาล และพืชสมุนไพรของอาปาณะได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อ ซึ่ง ได้รับการถ่ายทอดมาจากย่าอีกชั้นหนึ่ง แต่พ่อได้รับการถ่ายทอดจากย่าไม่กี่ปียากก็เสียชีวิต อาปา ณะบอกว่า ย่าอยู่ในตระกูลเล่าหมี เป็นหลานของอาพีตะตะ เล่าหมี

การถ่ายทอดความรู้ของอาปาณะแสดงให้เห็นถึงการกีดกันการเข้าถึงความรู้จากบุคคล ภายนอกครอบครัว ทั้งนี้อาปาณะมองความรู้ในลักษณะที่เป็นสินค้า โดยวิธีคิดที่ว่า หาก ความรู้นี้คนอื่นรู้แล้วเขาเองจะไม่ได้ขายยา สะท้อนให้เห็นว่า ความรู้นั้นเป็นสมบัติของ ครอบครัว หรือของปัจเจก

6. การเรียนรู้เพิ่มเติมของอาปาณะ

อาปาณะบอกว่า ตนเองนั้นสนใจการเรียนรู้สมุนไพร ดังนั้นเมื่อรู้ว่าใครจะไปเก็บยากก็จะ แอบสะกดรอยตามไปด้วย โดยไม่ให้เขารู้ตัว ขณะที่เขาเก็บยานั้นก็จะจำไว้ว่าอยู่ตรงไหน เมื่อเขา ไปแล้วก็จะเข้าไปดูว่าเป็นพืชอะไร จากนั้นก็จะกลับมาบ้านแล้วไปถามเขาว่ายาที่เข้าไปเก็บมานั้น รักษาอะไรขอซื้อไปกินบ้าง ซึ่งเขาก็จะบอกวิธีการรักษาให้มา เมื่อได้ยาสมุนไพรมาแล้วก็จะนำมา ทดลองใช้กับตนเอง หากได้ผลก็จะจดจำสมุนไพรนั้นไว้ ตัวอย่างเช่น อะหนะชื่อลี ซึ่งเป็นสมุนไพร

ที่อาปาณะได้เรียนรู้มาจากการแอบไปศึกษาจากผู้อื่น โดยไม่ให้ผู้นั้นรู้ตัว นอกจากนี้ อาปาณะยังได้ รับการถ่ายทอดความรู้จากภรรยาของตน ซึ่งสืบมาจากพ่อตา เช่น การรักษากลิ่นตัว เป็นต้น

นอกจากความรู้จากพ่อของเขาเองแล้ว การเข้าถึงความรู้ของคนอื่นนั้น อาปาณะใช้วิธีการ ลักจำโดยไม่ให้เจ้าของรู้ตัว และอีกวิธีการหนึ่งคือ สืบความรู้จากภรรยาของตนเอง วิธีการเช่นนี้ทำให้ ความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ในชุมชนมารวมอยู่ที่อาปาณะ ความรู้ดังกล่าวเหล่านี้จะถูกถ่ายทอด ไปสู่พี่น้อง ลูกหลานที่สนใจ ตามวิธีคิดในการถ่ายทอดของอาปาณะ

7. อาการเจ็บป่วยที่อาปาณะรักษาได้

1. นมของแม่เด็กอ่อน บวมอักเสบ ปวดจนตัวลั่น และเป็นไข้
2. ไม่มีนมให้ลูกกิน เนื่องจากกินของบูดเน่า เช่น ข้าวบูด
3. หงิมคลอดลูก โสมตัวหลังคลอดลูก
4. เหนื่อยจากการทำงาน ปวดเมื่อยตามเนื้อตัว ปวดเข่า ปวดขา และหลัง
5. ปวดประจำเดือน ประจำเดือนมาไม่ปกติ
6. ปัสสาวะขัด และบ่อย หรือปัสสาวะออกเพียงเล็กน้อย
7. คนเฒ่าเป็นไข้ เดี่ยวหาย เดี่ยวกลับมาเป็นอีก
8. บำรุงกำลัง และบำรุงกำลังทางเพศ
9. หายใจเหนื่อย หอบ หายใจเร็ว อาการคล้ายปอดบวม
10. กระตุกหัก

8. การขายยาหอ

อาปาณะได้เล่าถึงประสบการณ์ของตนเองในการขายยาหอกับพ่อว่า หลังจากที่เลิกปลูก ฝิ่น แล้วทำให้ไม่มีรายได้ พ่อก็ได้นำเอาสมุนไพรรที่เรียนมาจากแม่นำมารวมกันเป็นหอแล้วนำไป ขายในเมือง เช่น เมืองปาย สบป่อง แม่ฮ่องสอน แม่แตง แม่มาลัย แม่นาเตียง บ้านนาจะลอง ตัว เมืองเชียงใหม่ บ้านเมืองจำเป้ เป็นต้น ปีแรกๆ ที่นำเอาสมุนไพรรไปขาย จะขายในราคาหอละ 15 บาท ไปขายครั้งแรกคนซื้อไม่มาก ปีต่อมาไปขายอีก มีคนมาซื้อมากขึ้น เพราะทดลองนำไปใช้แล้ว ได้ผล จึงเพิ่มราคาเป็น 25 บาท ปีต่อๆ ก็เพิ่มราคาขึ้นเรื่อยๆ เป็น 30 บาท 40 บาท จนปัจจุบันขาย หอละ 50 บาท บางทีก็จะขาย 60 บาท ทุกครั้งที่พ่อออกไปขายยาเขาจะออกไปกับพ่อด้วย

“มีหลายคนไม่เชื่อว่ายาหอของพ่อจะรักษาอาการเจ็บป่วยได้จริง พ่อก็จะให้เขาดูบัตร ประชาชน และให้จดที่อยู่ไว้ แล้วบอกว่า หากไม่ได้ผล หรือกินแล้วเป็นอันตราย ก็ให้แจ้งตำรวจมา จับ หรือมาหาพ่อที่บ้านได้ ก็เคยมีคนมาหาพ่อมาขอซื้อยามี หรือบางคนก็มาขอซื้อ 100 ห่อใน

ราคาครึ่งหนึ่ง เพื่อนำไปขายต่อ แต่พ่อไม่ยอมขายให้ พ่อบอกว่า เขาไม่ได้ทำอะไร แล้วมาขอซื้อ ถูกๆ แต่เราต้องเหนื่อยเพราะต้องไปหาสมุนไพรไกลๆ และต้องใช้เวลามาก "

อาปาณะเล่าให้ฟังว่า ทุกครั้งจะต้องไปขายยากับพ่อ แต่บางทีพ่อก็ไม่ไป นับแต่ปี พ.ศ. 2543 พ่อไม่ออกไปขายเพราะแก่มากแล้ว เขาต้องไปคนเดียว ซึ่งส่วนมากยาห่อที่นำไปขายจะเป็น ยาบำรุงกำลัง บำรุงเพศ รักษาอาการปวดเขา ปวดขา ปวดหลัง ปวดตามข้อ เจริญอาหาร เป็นยาสมุนไพรที่ใช้ต้มดื่ม หรือดองเหล้า ซึ่งเป็นยาสร้างชื่อเสียงให้กับพ่อของอาปาณะ

"หลังจากที่พ่อขายยาห่อแล้ว เมื่อมาถึงบ้านพ่อก็จะนำเงินที่ขายยาห่อได้ไปวางไว้ที่หิ้งผีครู แล้วบอกให้ผีครูได้รับรู้ว่าได้ออกไปขายยาห่อมา เงินอยู่ที่นี้ และขอให้ยาที่ขายออกไปนั้น ใครกินก็ให้คนนั้นหายจากอาการเจ็บป่วย"

9. กฎเกณฑ์ในการเป็นหมอยา

"เคยถามพ่อว่า หากเป็นหมอยาแล้วจะต้องทำอย่างไรบ้าง หรือมีข้อห้ามอย่างไรบ้าง หรือไม่มี พ่อบอกว่า ไม่มี แต่พ่อจะสอนว่า หากมีคนมาให้รักษาก็ต้องรักษา ไม่ว่าเขาจะยากจน หรือจะรวย ก็ต้องรักษาให้กับเขา เมื่อรักษาหายแล้วให้เขามาไหว้ผีครู หรือซื้อพู่มา ด้วยเงิน 30 แถบ³ ไก่แม่ 1 ตัว ไก่ผู้ 1 ตัว และธูป 10 ดอก หากเขาไม่มีเงินก็ให้ไปทำงานได้ก่อนแล้วค่อยนำมาให้ทีหลัง"

อาปาณะอธิบายในเรื่องที่ทำไม เมื่อมีคนป่วยไม่มีเงินแล้วจะต้องนำเงินมาไหว้ผีครูด้วย ว่า เพราะหากไม่มาไหว้ผีครู ผีครูก็อาจจะลงโทษ อาจจะทำให้ผู้ป่วยนั้นเจ็บป่วยขึ้นมาอีก หรือทำให้พ่อเจ็บป่วยก็ได้ ดังนั้นไม่ว่าจะยากดีมีจนอย่างไรก็ต้องมาไหว้ผีครู หากยังไม่มียอดนั้นก็ให้ไปหาเงินให้ได้ก่อนแล้วค่อยมาไหว้ก็ได้

สำหรับอาปาณะเอง ขณะนี้ยังไม่ได้เป็นหมอยาพื้นบ้าน จึงยังไม่มีกฎเกณฑ์ที่จะมาควบคุมตัวเอง แต่ในวิถีการปฏิบัตินั้น เขายึดตามคำสอนของพ่อ กล่าวคือ หากมีใครมาให้รักษาก็จะรักษาให้กับคนนั้น และจะคิดค่ารักษาเท่ากับที่บรรพบุรุษได้กำหนดมา คือ 30 แถบ

นายหลวงกะณะ ซึ่งเป็นพ่อของอาปาณะ ได้เคยบอกกับผู้ศึกษาว่า เมื่อก่อนเงิน 30 แถบ หากเทียบกับค่าเงินบาทก็เท่ากับ 30 บาทเท่านั้นเอง และเมื่อก่อนจ้อยละ 100 แถบ แต่เดี๋ยวนี้เขาคิดค่าเงิน 1 แถบประมาณ 50 บาท เลยทำให้ดูมาก เมื่อถามว่าทำไมต้องเทียบค่าเงินให้สูงขึ้น ทำไมถึงไม่คงค่าครูไว้ที่ 30 แถบ หรือ 30 บาท นายหลวงกะณะก็บอกว่า เมื่อก่อนคิดค่าครูเป็นค่าเงินแถบไม่ได้คิดเป็นค่าเงินบาท

10. วิธีคิดในเรื่องเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ

อาปาอะบอกกับผู้ศึกษาว่า ในอดีตนั้นเขาเชื่อว่า อาการเจ็บป่วยนั้นเกิดจากผีเป็นผู้กระทำ เมื่อคนทำผิดต่อผีนั้นๆ และอาการเจ็บป่วยก็เกิดขึ้นเนื่องจากเรากินผิด หรือเกิดจากการปฏิบัติตนเองไม่ถูกต้องในขณะที่คลอດลูก เช่น อาบน้ำเย็น ก็จะทำให้เลือดในร่างกายไม่ดี และจะทำให้เจ็บป่วย หรือเกิดจากอุบัติเหตุ เช่น พินไม้แล้วมีดมาถูกมือ หรือเกิดอุบัติเหตุ

“การรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากผีกระทำ ก็จะต้องให้หมอผีมาดูว่าเราทำผิดต่อผีตนไหน และผีตนนั้นต้องการอะไร ก็จะแก้ตรงนั้น แต่ถ้าป่วยจากการกินผิด การปฏิบัติตัวเองไม่ถูกต้อง หรือจากอุบัติเหตุ ก็จะใช้รักษาด้วยสมุนไพร”

สำหรับความเชื่อในปัจจุบันหลังจากที่นับถือศาสนาคริสต์แล้ว อาปาอะบอกว่า ก็ยังเชื่อว่า อาการบาดเจ็บนั้นเกิดขึ้นจากผี และการกินผิด การปฏิบัติไม่ถูกต้อง และอุบัติเหตุ แต่ไม่ว่าจะเกิดจากอะไรก็จะรักษาด้วยสมุนไพร และจะอธิษฐานให้พระเจ้าช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยด้วย

วิธีคิดในการรักษาพยาบาลของอาปาอะได้ปรับเปลี่ยนไปตามศาสนาที่ตนเองนับถือ แต่ก็ยังไม่หลุดออกจากวิธีคิดเรื่องความเจ็บป่วยเดิมของชาวลีซู ในขณะที่การรักษาพยาบาลใช้ยาสมุนไพร หรือไปรักษาที่โรงพยาบาล พร้อมกับอธิษฐานให้พระเจ้าคุ้มครอง ดังนั้น การปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการรักษาพยาบาลของอาปาอะจึงยึดวิธีคิดเดิมของลีซูที่ว่า ความเจ็บป่วยเกิดจากธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติ โดยปรับเอาแนวคิดทางคริสตศาสนาเข้ามาร่วมด้วย เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรม

3.4 สรุป

จากกรณีศึกษาหมอยาพื้นบ้านทั้งสามราย พบว่า การเป็นหมอยาพื้นบ้านได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ การเป็นหมอยาต้องอาศัยกระบวนการเทคนิคและกระบวนการทางสังคม กล่าวคือ กระบวนการทางเทคนิค เป็นการเรียนรู้การรักษาพยาบาลพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับความรู้ชุดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในเรื่องอาการเจ็บป่วย ความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร ความรู้ในเรื่องวิธีการใช้สมุนไพร และความรู้ในเรื่องระบบนิเวศของพืชสมุนไพร ทั้งนี้การเป็นหมอยาจะต้องอาศัยกฎเกณฑ์ จริยธรรม และศีลธรรม ซึ่งเป็นอีกชุดความรู้หนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็เป็นกระบวนการทางสังคมที่เข้ามากำกับรวมทั้งองค์ความรู้ในชุดต่างๆ ที่กล่าวมา กระบวนการทางสังคม และกระบวนการทางเทคนิคทำให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคนๆ หนึ่งจะมีองค์ความรู้ที่กล่าวมาแล้ว และพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ก็ยังไม่สามารถเป็นหมอยาได้จะต้อง

อาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง หรือเป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ กระนั้นก็ตาม เมื่อทำได้ถึงขั้นนี้แล้วคนๆ นั้นก็เป็นได้เพียง "ผู้รู้ยา" เท่านั้น ยังไม่ได้เป็นหมอยาพื้นบ้านลิซู การเป็นหมอยาต้องเกิดจากการยอมรับของชุมชน ไม่ได้เกิดจากการที่คนๆ หนึ่งประกาศว่าตนเองเป็นหมอ ยา ทั้งนี้การยอมรับเกิดขึ้นจากการปฏิบัติให้ชุมชนเห็นว่าเขาสามารถที่จะรักษาคนหายจากอาการเจ็บป่วยได้จริง ดังนั้น การเป็นหมอยาพื้นบ้านชาวลิซูจึงต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการเป็นหมอยาพื้นบ้าน ความรู้ในเชิงปฏิบัติ และการยอมรับของชุมชน

การศึกษาการกลายเป็นหมอยาพื้นบ้านลิซู สะท้อนให้เห็นภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ และสิทธิ โดยมีตัวเชื่อมคือความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในกรณีศึกษาทั้งสามรายพบว่า "ผี" หรือพลังเหนือธรรมชาติ มีหน้าที่ในการกำกับดูแลหมอยา เพื่อไม่ให้นำความรู้ในเรื่องการรักษาพยาบาลไปเอาเปรียบสมาชิกในชุมชน การที่หมอยาแต่ละรายรักษาจารีต และกฎเกณฑ์ จึงเป็นการยอมรับอำนาจของชุมชน ซึ่ง "ผี" คือ สัญลักษณ์ของการยอมรับอำนาจนั้น

"ผี" นำมาซึ่งกฎเกณฑ์จารีต ที่กำหนดให้กับสมาชิกของชุมชนมี "สิทธิที่จะใช้" ความรู้ดังกล่าวอย่างเป็นธรรม ดังนั้นหมอยาจึงไม่มีสิทธิ "ปฏิเสธ" การรักษาสมาชิกของชุมชน แสดงให้เห็นถึง "ความรู้เป็นของชุมชน" ในขณะที่เดียวกันชุมชนจะตอบแทนหมอยาเมื่อได้รับการรักษาจนหายดีแล้ว โดยตอบแทนด้วย "ค่าครู" ที่ถูกกำหนดแน่นอนมาแล้วนับแต่บรรพบุรุษ

จากทั้งสามกรณีศึกษา พบว่า แต่ละคนมีความเหมือนและแตกต่างกัน แสดงให้เห็นได้ในตารางที่ 2. ในด้านที่เหมือนกันของทั้งสามกรณีศึกษา คือ 1. ความรู้ที่ได้มาของเป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ หรืออาจกล่าวง่ายๆ ว่า เรียนรู้ไปด้วย ปฏิบัติไปด้วย ควบคู่กันไป และอีกนัยหนึ่งคือ การเรียนรู้นั้นแทรกอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการทำงานในไร่ การไปหาอาหารในป่า หรือเมื่อพบสมุนไพรรักษา เป็นต้น 2. ทั้งสามกรณีศึกษาต่างมีกฎเกณฑ์ที่กำกับดูแลการเป็นหมอยาเหมือนกัน แม้ว่าอาปาอะ ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ แต่การรับเอากฎเกณฑ์เดิมบางอย่าง เช่น การรับรักษาทุกคนที่มาขอให้รักษา หรือค่าครูที่ถูกกำหนดมาตายตัวแล้ว เป็นต้น ทำให้อาปาอะยังคงกฎเกณฑ์เดิมที่มีอยู่ 3. ทั้งสามกรณีมุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนภายในครอบครัวเช่นเดียวกัน แต่ก็มียารละเอียดยแตกต่างกันบ้าง เช่น อาปาอะจะถ่ายทอดความรู้ให้กับพี่น้อง แต่ของอาหมีมะจะไม่ถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวให้ หรืออาต้าอะและอาปาอะจะถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในครอบครัวโดยไม่ต้องเสียค่าครู แต่อาหมีมะถ่ายทอดให้คนในครอบครัวเช่นกัน แต่เมื่อต้องการที่จะเป็นหมอยาจะต้องมารับครู ซึ่งต้องเสียค่าครู เป็นต้น และ 4. มิวธีคิดเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บว่า เกิดจากพลังเหนือธรรมชาติ และธรรมชาติ แม้ว่าอาปาอะจะนับถือคริสตศาสนาก็ตาม

ทั้งสามกรณีมีด้านที่ต่างกันดังนี้ 1. আহมีมะเก็บหิ้งผี และชายยาห์รักษาความเจ็บป่วย
2. อาต้ามะ เป็นทั้งหมอผีและหมอยา ยังคงรักษาผีครูไว้ และรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีการปฏิบัติเดิม
ของลี้ฐู 3. อาปามะ เป็นเพียงผู้รู้ยา ผีครูคือพระคริสต์ และชายยาห์นอกชุมชน

ความต่างและความเหมือนของกรณีศึกษาทั้งสามสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะ
ปรับตัว โดยการให้ความหมายที่ต่างกันของแต่ละกรณีนี้ศึกษา ซึ่งจะกล่าวอย่างละเอียดในบทต่อ
ไป เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงภาพของความรู้ และลัทธิที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง
แปลงในการจัดการทรัพยากรชีวภาพในมิติทางวัฒนธรรม

ตารางที่ 2. แสดงการเปรียบเทียบกรณีศึกษาทั้งสาม

	আহমিমা লায়ীপা	আতামা লালী	আপামা লাহমী
สถานภาพ	หมอยา	หมอผี / หมอยา	ผู้รู้ยา
ผีครู	แนจชีอมะ	ชีอฟูมา	พระคริสต์
ค่าครู	30 แถบ	1 แถบ	30 แถบ
กฎเกณฑ์	รักษาทุกคน	รักษาทุกคน	รักษาทุกคน
วิธีคิดเกี่ยวกับสาเหตุ ของโรค	พลังเหนือธรรมชาติ และ ธรรมชาติ	พลังเหนือธรรมชาติ และ ธรรมชาติ	พลังเหนือธรรมชาติ และ ธรรมชาติ
วิธีการรักษา	พืชสมุนไพร	พืชสมุนไพร, ผี และคาถา	พืชสมุนไพร
การถ่ายทอด	คนในครอบครัว	คนในครอบครัว	คนในครอบครัว และพี น้อง
ถ่ายทอดความรู้มาจาก	พี่สาวพ่อ	ยา	พ่อ
ต้นตระกูลความรู้	เล้าหมี	เล้าหมี	เล้าหมี
ปัจจุบันอยู่ในตระกูล	เล้าयीปา	เลาลี	เล้าหมี
จุดเริ่มต้นในการเรียนรู้	ความเชื่อต่อสมุนไพร	ความสนใจส่วนตัว	ความเชื่อต่อสมุนไพร
บทบาทในครอบครัว	แม่	ผู้นำครอบครัว	ผู้นำครอบครัว
อายุ	59	44	36